

TERVE EESTI
SIHTASUTUS

Vaimse tervise probleemide ennetus koolis

Harjumaa koolide tugispetsialistide ja
koolijuhtide rühmaintervjuude kokkuvõte

Koostajad:
Karin Streimann, Triin Vilms

Uuringu tellija: Harjumaa Omavalitsuste Liit

Fotod: Shutterstock

Kujundus: Marten Lauri, mandariin.ee

Vaimse tervise probleemide ennetus koolis

Harjumaa koolide tugispetsialistide ja
koolijuhtide rühmaintervjuude kokkuvõte

Koostajad:
Karin Streimann, Triin Vilms

Sisukord

Sisukord	4
Sissejuhatus.....	6
1. Uuringu eesmärgid ja metoodika.....	8
2. Tugispetsialistide vestluste kokkuvõte	9
Vestluste osaliste amet ja töökoormus.....	9
Kuidas panustavad tugispetsialistid ennetusse?	10
Ennetuse peamised sihtrühmad.....	11
Milliste probleemide ennetus on tugispetsialistide jaoks keskne?	12
Mida koolis ennetusvaldkonnas tehakse?.....	14
Kuidas koolis ennetust planeeritakse?	15
Kuidas panustavad koolid ennetusse ja juhtumite lahendamisse?.....	15
Kuidas suurendada ennetusvõimekust?	16
Mis praegu toetab tugispetsialistide nende töös?.....	17
Millist toetust on tugispetsialistidel vaja?	18
Mis on töö peamised probleemid?	20
Innove ja Rajaleidja keskustega seotud probleemid.....	21
Õpetajatega seotud probleemid.....	22
Lastevanematega seotud probleemid	23
Inimeste, raha- ja ajapuudus.....	24
Kohaliku omavalitsusega seotud probleemid	26
3. Koolijuhtide vestluste kokkuvõte	27
Kuidas panustavad koolid ennetusse?.....	27
Milliste probleemide ennetus on koolis keskne?	27
Ennetuse sisu ja peamised sihtrühmad	27
Kuidas planeeritakse ennetust koolis?	28
Kuidas koolid suudavad tegeleda ennetusega ja juhtumeid lahendada?	28
Mis on ennetustöö peamised probleemid?	29
Kohaliku omavalitsusega seotud probleemid.....	29
Lastevanematega seotud probleemid	29
Riikliku õppekavaga seotud probleemid	30
Teenuste ja abi puudumisega seotud probleemid.....	31

Millised on tugisüsteemiga seotud vajadused?	32
Tugispetsialistide puudus.....	32
Kas tugispetsialist peab koolis kohapeal töötama?	32
Spetsialiseerunud koolide vajadus.....	33
Tugispetsialistide ja õpetajate arendamine ning toetamine.....	34
Mida saaks riik paremini teha?	34
Sobivad õppematerjalid.....	34
Tugispetsialistide riiklikult ettenähtud arv.....	34
Andmete terviklik käsitus ja liikumine asutuste vahel	35
Mida saaks kohapeal või maakonnas paremini teha?	36
4. Arendustegevuse soovitus	38
Koolile suunatud soovitus.....	38
Riigile suunatud soovitus	40
Maakonna ja kohalikule tasandile suunatud soovitus.....	42
Kasutatud kirjandus	44
Lisa 1.	
Tugispetsialistide vestluse suunaja juhend	46
Lisa 2.	
Koolijuhtide vestluse suunaja juhend	47

Sissejuhatus

Kool on oluline ennetustöö keskkond, mis toetab laste sotsialiseerimist ja aitab sellega ära hoida või vähendada sotsiaalseid, tervise, hariduse ja õiguskaitseseid probleeme. Lapsed veedavad koolis suure osa ajast. Seetõttu saab koolis arendada eluks vajalikke oskusi ja luua turvalise ning hooliva kasvukeskkonna. Koolis saab suunata, arendada ja toetada kõiki kooliealisi lapsi, kuid pakkuda ka lisatuge neile, kes on haavatavamad ning kellel võivad tekkida või süveneda probleemid. Näiteks saab koolis arendada ka nende laste eluoskusi, kelle pere ei ole toetav või kelle vanematel tuleb ette vaimse tervise probleeme.

Varasemad uuringud on näidanud, et paljud keerulised tagajärjed on omavahel seotud ja tulemuslik ennetustegevus hoiab korraka ära erinevaid probleeme, nt vaimse tervise probleemid, õigusrikkumised, kooliga seotud probleemid jne (Hale, Fitzgerald-Yau ja Viner, 2014; Hawkins et al., 2015). Seetõttu on ka käesolevas ülevaates ennetusena defineeritud tegevus, millega eelkõige saab

- toetada õpilaste koolis edasijõudmist ja ennetada õpiraskuste teket;
- säilitada õpihuvi ja motivatsiooni;
- arendada sotsiaalseid ja õpioskusi;
- toetada ja säilitada õpilaste ning õpetajate heade suhete kujunemist;
- ennetada vaimse tervise ja käitumise (sh kiusamine) probleeme.

Ennetuse eesmärk on ära hoida probleemide teke, vähendada probleemide tekkimise riski ja suurendada kaitsetegureid. Kooli olulise rolli tõttu probleemide ennetamiseks on koostatud rahvusvahelisi juhendeid, mis kirjeldavad, kuidas

- uimastiennetust koolis tulemuslikult ellu viia (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, United Nations Office on Drugs and Crime ja World Health Organization, 2017);
- noorte vaimse tervise probleeme ennetada ja vaimset tervist toetada (World Health Organization, 2020);
- ennetada kooli poolelijätmist, õppeedukuse probleeme ja toimetulekuraskusi (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2019).

Juhendmaterjalid aga ei taga automaatselt nende rakendamist praktikas. Seetõttu on ka varem püütud aru saada, milline on ennetuse olukord Eestis ja Eesti koolides. Senistes uuringutes on leitud, et koolide suur autonoomia otsustada, mida ja kuidas lastele õpetada, võib olla ennetuse seisukohast nii positiivse kui ka negatiivse mõjuga. Leidub koole, kus peetakse oluliseks laste üldist heaolu ja koolipere oskand ning saab tulemuslikku ennetust ellu viia, kuid leidub ka vastupidiseid näiteid (Streimann ja Abel-Ollo, 2017). Näiteks tuleb haridusasutustes endiselt ette teaduskirjanduses ebatõhusaks või kahjuliku mõjuga sekkumiseks hinnatud tegevust (endiste tarvitajate loengud õpilastele, hirmutavad ja šokeerivad pildid ning videod jne). Leitud on, et Eesti praegune haridussüsteem ei keskendu piisavalt laste eluoskuste arendamisele (sh enesekohased ja sotsiaalsed oskused) ega toeta positiivsete suhete kujunemist (Siseministeerium, 2019).

Varem on uuritud ka koolide tugisüsteemi toimimist ja vajadusi. Arenguvajadusena on välja toodud tugispetsialistide puudus maakondades ja ka erialade kaupa (Kolnes ja Konstabel, 2018). Riigikontrolli 2020. aasta aruanne tõi samuti välja, et alati ei saa lapsed koolis vajalikke tugiteenuseid, takistusi on info jagamisel tuge vajava lapse kohta ja pole kokku lepitud, kes koordineerib tuge vajava lapse juhtumikorraldust (Riigikontroll, 2020).

Tugisüsteemis elluviidava ennetustegevuse uuringud on välja toonud, et vähestel juhtudel käsitletakse ennetust terviklikult, edukaid ennetusmeetmeid rakendatakse vahelduva eduga ja tugitegevus on ebaühtlase kvaliteediga (Haaristo ja Kirss, 2018; Räs ja Sömer, 2016). Esile on tõstetud vajakajäämisi alus- ja täiendusõppes: paljud laste ja noortega töötavad spetsialistid ei omanda kõrgkoolis praegu vaimse tervise ja käitumise probleemide ennetamise oskust, edaspidi peetakse vajalikuks keskenduda lasteaegade, koolide ja kõrgkoolide õpetajatele ning noorsootöötajatele ennetuse põhioskuste arendamisele (Streimann ja Abel-Ollo, 2020).

Üks võimalus ennetuse kvaliteeti tõsta on toetada ja arendada kooli tugisüsteemi ning selle kaudu muuta ennetus kooli süsteemsemaks, järjepidevamaks ja mõjusamaks. Vähe on uuritud, kuidas kooli tugispetsialistid praegu mõtlevad ennetust ja oma rolli ennetuses, kuidas nad ennetustegevust koolis planeerivad ja ellu viivad, milliseks hindavad enda ja kooli üldist võimekust ennetusega tegeleda ning millist toetust nad vajaksid.

1. Uuringu eesmärgid ja metoodika

Uuringu eesmärk oli välja selgitada Harjumaa koolide tugispetsialistide ja haridusliku erivajadusega õpilaste õppe koordineerija (HEV1-koordinaator) võimalus ning võimekus osaleda kooli personali, õpilaste ja lapsevanematega seotud ennetavas tegevuses. Praktilise suunitlusega uuringu eesmärk oli

- koostada Harjumaa koolide tugispetsialistide toetamise soovitusel;
- analüüsida, kuidas saab kaasata kooli reageerivat tugisüsteemi ennetavalt (näiteks toetada laste edasijõudmist koolis õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamise või hooliva koolikliima kujundamisega);
- analüüsida, kuidas parandada ennetuse kvaliteeti, järjepidevust ja süsteemsust koolides;
- anda andmeid Harjumaa uue haridusstrateegia jaoks.

Uuring otsis vastuseid järgmistele küsimustele:

- kuidas mõtestavad kooli tugispetsialistid oma rolli ja võimekust panustada vaimse tervise, käitumise ning koolis edasijõudmisega seotud probleemide ennetusse koolis?
- milline on tugispetsialistide üldine arusaam koolide võimekusest panustada süsteemsesse ennetusse?
- mida suudavad koolid teha probleemide lahendamiseks?
- kuidas saab mõjutada koolide ennetusvõimekust?
- mida on vaja tugispetsialistidel enesearenguks, koostööks ja abiks?

Uuringu küsimustele vastamiseks kasutati kvalitatiivset meetodit, mis aitab mõista käitumise ja arvamuste tagamaid, tugispetsialistide arusaama enda ja kooli rollist ennetuses ning takistustest, võimalustest ja vajadustest töös. Kvalitatiivseks uuringuks kasutati rühmaintervjuu meetodit, mis aitab mõista tugispetsialistide kui sotsiaalse kollektiivi suhtlemisel tekkivaid mõtteid ja rühmalugu.

Harjumaa koolide valim koosnes 52 koolist, millest kuus kaasati uuringusse. Uuringusse ei kaasatud Tallinna linna koole ega haridusliku erivajadusega õpilaste koole. Valimisse kaasati Harjumaa koolid järgmistele tunnustele alusel:

- eesti õppekeele kool;
- mitmekeelne või muukeelne kool;
- maapiirkonna kool;
- linnakool;
- väike kool (kuni 200 õpilast);
- keskmine kool (200–700 õpilast);
- suur kool (vähemalt 701 õpilast).

Uuringu osalemise kutsed saadeti koolidele 16.–18. juunil 2020, korduskutsed 12.–18. augustil 2020. Kõik kutsutud koolid olid nõus uuringus osalema, rühmavestlused toimusid 24.–28. augustil 2020. Rühmaintervjuud korraldati koolis kohapeal (5), ühel juhul kasutati intervjuu tegemiseks Harjumaa omavalitsuse ruume Tallinnas.

Kõik rühmavestlustel osalejad allkirjastasid nõusolekuvormi, milles selgitati intervjuu eesmärgid ja korraldust. Kõik vestlused salvestati. Vestlustel osales 32 inimest, väikseim rühm koosnes kolmest inimesest ja suurim kaheksast osalejast. Kuulata sai koolide lugusid ja võrrelda rühmavestlustel leitud lahendusi. Vestlustel osalesid

- koolipsühholoogid;
- sotsiaalpedagoogid;
- logopeedid;
- eripedagoogid;
- HEV-koordinaatorid;
- muud tugispetsialistid või tugisüsteemiga seotud inimesed (nt eritoega klassi klassijuhataja, keelekümluse koordinaator, sotsiaaltöötaja, tugiisik, õppejuht jne).

Peale tugispetsialistide meeskondadele korraldati kaks rühmaintervjuud koolijuhtidega. Vestlused toimusid 5. ja 6. novembril 2020 veebipõhise rakenduse Microsoft Teams kaudu, vestlused salvestati. Vestlustele kutsuti ka Harjumaa koolijuhid, kes töötavad samadele tunnustele vastavates koolides nagu tugispetsialistid. Kutsutud kaheksast koolijuhist osales vestlustel kuus direktorit. Koolijuhtide vestluste eesmärk oli mõista,

- kuidas mõtestavad koolijuhid tugispetsialistide ja kooli võimekust panustada vaimse tervise, käitumise ning koolis edasijõudmisega probleemide ennetusse koolis?
- milline on koolijuhtide arusaam koolide ja tugispetsialistide võimekusest tegeleda süsteemse ennetusega?
- milline on tugispetsialistide ja koolide võimekus probleemide lahendamiseks?
- millised on koolide vajadused vaimse tervise, käitumise ja koolis edasijõudmise probleemide ennetamiseks?

Soovitude koostamisel võeti arvesse nii tugispetsialistide kui ka koolijuhtide ettepanekuid.

1) HEV – hariduslik erivajadus

2. Tugispetsialistide vestluste kokkuvõte

Vestluste osaliste amet ja töökoormus

Vestlustel osalesid nii täiskohaga kui ka osaajaga töötavad tugispetsialistid. Enamik neist töötasid koolis, mõned osaajatöötajad ka teises koolis. Mitu tugispetsialisti täitis koolis ka teisi ülesandeid **klassijuhataja, tugikeskuse juhi või õppejuhi, aineõpetaja, pikapäevaõpetaja- või õpiabirühma õpetajana**.

Intervjueeritavate arvates peaks **tugispetsialist töötama täiskoormusega**, eriti siis, kui tegemist on suurema kooliga. Toodi välja, et lastele on vaja inimest, kelle juurde saab iga päev tulla. Osalejad jagasid kogemust, et harva osutatav teenus ei toimi koolis hästi. Räägiti aga ka tugiteenustest, mis mõnes koolis on sisse ostetud, nt psühholoogi teenus (üks kord nädalas) või logopeedi teenus (poole koormusega), mis mõnel juhul hästi toimisid.

Vestlusel toodi välja, et **tugispetsialistide meeskond on koolis suurem**. Oluliste tugispetsialistidena nimetati ka klassiõpetajat toetavaid abiõpetajaid, tugisikuid, sotsiaaltöötajat, väikeklasside õpetajaid. Tugispetsialistide olulisteks partneriteks peeti ka õppejuhte, kooli meditsiiniõde ja klassijuhatajaid.

Sa pead ikka iga päev kohal olema, eriti siis, kui on nii suur kool. Kui seal on 60 last, siis ei pea iga päev kohal olema, kui on 600 siis nagu peab ...

Me oleme näinud, et lapse usalduse võitmine võtab nii kaua aega. Kui tal käib üks võõras tädi seal kord kuus, siis see ei toimi ...

Nii suures koolis ei tule kõne allagi, et meil oleks tugispetsialist mingi külaline, et tulen kaks korda nädalas külla teile.

Võib-olla logopeed saab leppida kokku, et see kell tulete mulle tegevusse, aga kõik ülejäänud ... Tekib tunni ajal mõni probleem, kohe keset tundi hakatakse selle asjaga tegelema, kohe lahendama, ei viida üle kusagile ülehommeks, et äkki keegi tuleb külla meile ... Reageerime hästi kiiresti.

Meil on kolm õppejuhti: üks on algklassidele, põhikooliosa ja gümnaasiumiosa. Nemad ka olid meie tugikeskuse liikmed ... Selles mõttes, et nad tegelesid oma kooliastme piires HEV-koordineerimisega ...

Meil on kooliõde (kooli meditsiiniõde – toim.), tema kuulub ka meie tugikoosseisu ja meeskonda ... Aga vaimse tervise ennetusega tegeleb tema vähem ...

Ma tähtsustan abiõpetaja süsteemi. Tema saab õpetajat

hästi palju aidata. Mitte ainult tunnis sellega, et vaatab, kes hätta jääb, igasugused ettevalmistused ja asjad. Seda saaks ära kasutada väga paljudes koolides. Ta ongi sulle nii-öelda abiline ... ka tunni ettevalmistamisel, just selle ennetusega.

Meil on ebaharilik inimene, mida paljudes koolides ei ole: sotsiaaltöötaja. Tavaliselt on sotsiaalpedagoog, aga meil on lisaks ka sotsiaaltöötaja, just et oleks võimalik teha seda tööd paremini ja laiemalt.

Kuidas panustavad tugispetsialistid ennetusse?

Vestlustes uuriti, kuidas tugispetsialist ennetusse panustab ja mida ta on eri sihtrühmadega senini teinud. Arvati, et **tugispetsialisti töö ja kooli üldisem tegevus ongi ennetus**. Väiksemates koolides leiti, et lihtsam on kohe märgata muutusi lapse käitumises ja reageerida. Märksõnadena toodi enam esile diagnostiline tegevus, märkamine, kiire reageerimine, abi pakkumine, lapse arengu toetamine, õhkkond ja suhted koolis, õppekavast lähtuv tegevus, lastevanemate ja õpetajate toetamine.

Mida ennetuseks nimetada? Kogu aeg teed tööd ju niimoodi, et ei tuleks mingit krahhi ...

Mina ainult ennetustööga tegelengi: sotsiaalpedagoogi töökohustus ongi kogu aeg olla lastega koos, märgata, hoida kätt pulsil, näha tendentse, kust võivad tekkida konfliktsituatsioonid. Käin klassis, nendega mujal kaasas, kusagil õues. Õpilased on vahetunnil minu juures, kuulan, kes kellele midagi ütleb, kuidas see kõlab ...

Ennetus on ju ka inimeseõpetuse ja klassiõpetaja tund, üldse teemad, mida käsitleme. Käime seal lastega vaimse tervise teemad läbi ...

Kui laps tunneb koolis ennast toetatuna, siis see tegelikult on kõrvõimalike probleemide ennetav tegur.

Intervjueritavad kirjeldasid tegevust ja sihtrühmi, mis on nende töös kesksed. Sihtrühmadest mainiti enam **väikeklasside õpilasi, tegevust väikese grupiga ja individuaalset tööd**. Peamine tähelepanu on lastel, kellel on diagnoositud erivajadus.

Eks ole rohkem tegemist ... kui ma mõtlen nüüd oma eelmist kaht aastat, siis kindlasti lastega, kes meil on väikeklassis ... Meil on neid erivajadusi päris palju ... ja siis nende laste diagnooside tõttu peab väga palju selliste asjadega tegelema.

Mina saan mingil määral tegeleda ka sotsiaalsete oskuste õpetamisega, aga pigem on need siis väikeklassi õpilased, kellega me tõesti hakkamegi kaartide või töölehtedega tööd tegema, et kuidas käituda sõbraga, kuidas käituda mingites olukordades ...

Ma teen need diagnoos-etteütused ära ja siis moodustan grupid ning nendega siis teen tööd ...

Samuti toodi välja tegevus **klassis**, näiteks mõne teema arutamine koos lastega (kiusamine, suhted, käitumine jms), enda tutvustamine klassile. Enamasti arvati, et see tegevus on **ebaregulaarne ja juhuslik**, toimub võimaluse korral ja kui on aega (nt õpetaja kutsub tugispetsialisti klassi). Mitu korda toodi välja, et soovitakse rohkem panustada nn esmas-tasandi ennetusse, aga pole aega.

Kui keegi loovutab meile, tugispetsialistidele, ühe tunni, siis neid me saame kasutada ennetusteemade käsitlemiseks ... Kas või grupitööd, testid, töölehed. Võtamegi näiteks ühe teema, näiteks kiusamine, puudumised või omavahelise suhtluse parandamine ... Ühesõnaga sotsiaalsete oskuste arendamine. Nende kaudu me saame korraldada tegevust 45 minutit. Aga see on väga ebaregulaarne ja pigem siis, kui mõni õpetaja ütleb, et tee mingit oma asja ...

Meil on hästi juurutatud heaoluvestlused. See on vestlus, kui tegelen korraga terve klassiga. Kirjutan tahvile küsimuse, kuidas ma tunnen ennast oma klassikaaslaste hulgas. See on vastavalt vajadusele: kui seal klassis on mõni grupp, kes kiusab üht või mitut õpilast, siis oleme neid sisemiselt avanud ...

Palju ma siis ikka nende esimeste klasside juurde jõudsin üldiselt rääkima ... Aasta alguses hakkab suure hooga ...

Esile toodi **tunnivaatlused**, mida peeti tugispetsialistide väga oluliseks ennetusse panustamise võimaluseks.

Käime hästi palju tunde vaatlemas, minu tavataks õppeaasta jooksul on 50–60 tundi ... Rohkem ei olegi vahel vaja, et oled lihtsalt tunnis, suhtled ...

Et tööd paremini korraldada, käisin hästi palju tunde vaatlemas seal, kus olidki probleemsed õpilased ... Õpetajad ise kutsusid, et ole hea, tule tundi ... Tunnivaatlus on lapseni jõudmisel päris oluline.

Samuti toodi välja võimalusi **jõuda lasteni enne koolipäeva** algust, näiteks garderoobis.

Mina lähen tavaliselt poole kaheksaks tööle ja siis patrullin all administraatori juures, kus mind siis kinni püütakse ... See on varajastele tulijatele koht, kus nad saavad rääkida ...

Meie spetsialistid tulevad hommikul kell kaheksa. Tege-likult kohe, kui nad uksest sisse astuvad, mõnikord juba vestibüüis, hakkavad juba probleeme lahendama, pole saanud mantlit seljast, ja õhtul kella kuueteistkümneni või isegi kauem.

Räägiti ka **andmete kogumisest koolis**, mille korral toodi samuti välja, et seda soovitakse üldisemalt ja süsteemsemalt teha, aga enamasti ei ole aega. Rõhutati, et andmete põhjal on tihti saadud teada vajadustest ja muredest, mida muidu ei oleks märganud.

Eelmisel aastal tegime küsimustiku. Püüdsime klasside kaupa välja selgitada, kas meie koolis on koolikiusamist.

Mina mõtlesin välja sellise ennetusmeetme, et mul on küsimustikud ... Seal on eri kategooriad, osa käsitleb füüsilist poolt ... suhteid käsitlevad väidete komplek- tid ... meeleolu ... Olen teinud küsitluse kogu klassis, kõik õpilased teevad need küsimustikud läbi. Vastavalt tulemusele olen korraldanud individuaalvestlusi nende õpilastega, kellel olen näinud, et mingid teemad tunduvad olevat problemaatilised ...

Seadsin eesmärgi, et igas viiendas klassis teen küsimus- tikud igal aastal ära, aga ma ei ole ühelgi aastal jõud- nud kõigis viiendates klassides seda ära teha ...

Ennetuse peamised sihtrühmad

Tugispetsialistide põhitähelepanu kulub **erivajadusega las- tele**. Arvatakse, et **koolis on liiga palju nn otsusega lapsi** ja seetõttu ei ole tihtipeale võimalik teistele lastele tähelepanu pöörata.

Mida rohkem on meil „paberitega“ erivajadustega lapsi, seda vähem on aega ja võimekust ennetusse pa- nustada. Meil on koolis väga palju erivajadustega las- te klasse. Meil on igas vanuses üks või kaks või mõ- nes lausa kolm erivajadustega laste klassi. Väga suur osa tugispetsialistide tööst lähebki Innove soovitatud tugiteenuste täitmiseks. See kahjuks toimub suuremate klasside arvelt ...

Tugispetsialistidel oli keeruline välja tuua, kui vanad õpila- sed on rohkem tähelepanu all. Üldiselt arvati, et **tegeletakse igas vanuses õpilastega**. Rohkem toodi välja algkoolilaste toetamist ja põhikooli kolmanda kooliastme toetamist.

Ma tegin sellise testi, et mis vanuses lapsed rohkem käi- vad minu juures. Nägin, et algklassis käivad ikka, tei- ne-kolmas klass, ja siis puberteed, 13–15-aastased, kellel tekivad enesetapumõtted ja õppimisega probleemid.

... teises klassis rohkem hakkad aru saama, et lapsel on tõsine asi, ei kasva tõenäoliselt välja ... Teise klassi teine pool on see vanus juba, kui ootad, et nüüd tase ühtlustub, kõik jõuavad enam-vähem samal tasemele. Kui keegi jääb seal kõvasti maha, siis on see väga suur ohumärk.

Oluliseks peeti õigeaegset märkamist ja toetuse pakkumist. Mõnes koolis on seetõttu **tähelepanu all esimese ja küm- nenda klassi lapsed, et toetada nende kohanemist kooliga**. Koolipsühholoog näiteks vestleb enne kooli tulekut kõigi las- tega ja hindab esimesel aastal, kuidas lapsed on kohanenud.

... et luua klassikollektiiv, mis hakkab tööle. Mis ei ole selline, et kui 1. september tuleb kätte või uus õpila- ne tuleb klassi, hakkame vaatama, kas tuleb või ei tule probleeme. Ükskõik, mis klassi tuleb uus õpilane, näe- me, mis on nende eripära ja millele tuleb ennetavalt tähelepanu pöörata.

Räägiti, et tihtipeale algab ennetus väikestest asjadest, mär- kamisest, lisatoetusest algklassides. Näiteks toodi välja, et **muukeelsest perest laste korral tuleb kindlaks teha, kas laps saab infost aru, tõhusaks peeti mitut õpetajat klassis**.

Mitmekeelsetest peredest lastega tuleb eraldi tööd teha, märgata, kas ta saab ikka aru, kas ta oskab ... Kui talle kooli tutvustatakse, kus on WC ja garderoob, see hakkab nii väikesest asjadest pihta.

Ennetuse mõttes on kakskeelsetes peredes või ka eesti- keelsetes peredes palju abi, kui klassis on abiõpetaja ... Sellisel lastel on ennetuse mõttes oluline, et klassis on abiõpetaja, kes märkab, kui laps ei saa aru, mida ta peab tegema.

Tunnetati, et **andekatele lastele ei piisa tähelepanu**. Õpetajal on keeruline pidada tundi, kus ta suudaks aidata lapsi, kes maha jäävad, ja samal ajal ka toetada neid, kes ülesanded kii- resti valmis saavad.

Andekate lastega on ennetustöö oluline, et vältida seda, et ühel hetkel istub tagapingsis suur poiss või tüdruk, sülitab tatikuule lakke ...

Praegu ikkagi kahjuks on tendents sennapoole, et tub- lid saavad vähem tähelepanu. Kui klassis on mitu probleemsest, tunned, et toetad neid (tublisi – toim.) vähem, nemad saavad iseseisvalt hakkama, oled nende juures vähem olemas.

Need andekamad jäävad ... annadki neile ülesanded kätte, te olete nii tublid, teete ära, saate hakkama ... Ne- mad tahavad ka toetust!

Ma ei saa tundi üles ehitada niimoodi, et panen nad tööle, siis tegelen raskustega lastega, siis hakkandekatele viskama mingisuguseid lisatöölehti ... See ei ole motiveeriv, see tähendab, et kaotame Eestile väga vajalikud tulevikutalendid. Nad õpivad, et ei ole vaja pingutada, ei ole vaja kiirustada, ei ole vaja üldse mõelda kiiremini, muidu hakatakse lisatulesandeid andma.

Esile toodi ka **koostööd lastevanematega**, eriti tõsteti seda esile algklasside juures.

Loomulikult on kogu aeg töö lapsevanemate ja õpetajatega. Kas helistad, kirjutad või on ümarlauad või tuleb ta kohale ...

Kui sa ei tööta lapsevanemaga, siis ei tule ka lapsega töötamisest väga suurt tulemust.

Oluliseks sihtrühmaks peeti **õpetajaid**, toodi välja nende julgustamist ja nõustamist. Vestlustel jäi kõluma, et tugispetsialist peab koolis olema **nähtav ja proaktiivne**, et jõuda õpetajani. Räägiti vahetundide veetmisest õpetajate toas, et olla pedagoogidele kättesaadav, õpetaja juurde minemisest vahetunnis, et uurida, kuidas tal läheb jms.

Ilmselt põhirõhk läkski sellele, et õpetaja ära kuulata ... Teinekord ei olegi palju rohkem vaja, kui kuulata õpetaja ära ...

Võib-olla on see ka ennetus, et esimestes klassides julgustada õpetajat kohe pöörduma eripedagoogi juurde, mitte ootama ... Kohe, kui ta märkab, siis midagi teha ... Algklassiõpetajal ei tohiks tekkida tunne, et ta peabki kõigega üksi hakkama saama.

Mida oleme ise teinud siin üsna teadlikult ennetusena? Tugispetsialistidena oleme püüdnud õpetajaid toetada nii palju kui vähegi saame. See on „imbumine“ õpetajate tupp ja olemasolu. Kui on vahetund, siis oleme seal olemas ja jutu käigus nad ka avanevad, siis õpetaja pingelangeb. Ta teab, et tal on tugi olemas.

Arvati, et **õpetajate toetamine ja koolitamine** on aina rohkem tugispetsialisti ülesanne.

Teinekord tundub juba, et laste osa on stabiilne ja parem. Aga täiskasvanute suhted jõuavad ka kooli tugispetsialistideni, sest õpetajal ei ole kohe kellegi poole pöörduda. Siis ta tulebki, otsib abi meie juurest.

Me võime ju nimetada, et see ongi ennetus, et koolitame õpetajaskonda. Tänapäeval ei käi enam nii nagu vanasti ...

Räägiti ka koostööst **kooliväliste spetsialistide ja koostööpartneritega**, välja toodi näiteks Rajaleidja keskused, kohaliku omavalitsuse esindajad, tervisekomisjon, lastekaitsetöötajad, politseinikud, tervishoiutöötajad ja sotsiaalkindlustusamet.

Loomulikult tegin koostööd nii Rajaleidjaga kui ka valda laste ja perede spetsialistidega ... Noorsoopolitseinik käis ka kord kuus kohal.

Väljastpoolt ongi meditsiin, politsei, lastekaitse. Tegelikult me ise ka kutsume aeg-ajalt lastekaitse või käime ise seal majas. Noorsoopolitsei on meil ka hästi tore tegelikult. Nüüd on hakanud rohkem olema ka sotsiaalkindlustusamet.

Meil on omavalitsuse juures ka tervisekomisjon, kuhu kooli esindaja on kaasatud.

Milliste probleemide ennetus on tugispetsialistide jaoks keskne?

Mitmes vestluses oli läbiv teema **laste vaimne tervis** kui aina suuremat tähelepanu nõudev küsimus kõigi tugispetsialistide jaoks. Intervjueeritavad leidsid, et tugispetsialistide vaateväljas olevad probleemid on aja jooksul muutunud: vähem on riskikäitumise ja kiusamise probleeme ning rohkem on vaimse tervise muresid. Siiski on kiusamine ja suhte probleemid endiselt tugispetsialistide vaateväljas.

Probleemide olemus on muutunud. Need hakkavad nüüd lõpetama, kellel on igasugused mõnuained ja riskikäitumine ... Need lapsed, kes nüüd peale kasvavad, on hoopis teistsugused, neid enam ei huvita mingite asjade proovimine, katsetamine, pahed, pahandused ... kuidagi teistmoodi on ...

Põhiprobleemid on ikka vaimsel tasandil. Minu meelest on see number üks vanusest olenemata.

Eelmisel aastal hakkasid meil väga tihedalt sisse tulema noorte vaimse tervise probleeme ... stress ja depressioon ... Me ise teame, kui palju me lapsi suuname koolist välja spetsialistide juurde: psühhiaatrid, psühholoogid ... Kui paljud tegelikult toimivad igasuguste nõustamiste ja ravimite toel ...

Kui mõtlen, miks see laps nüüd puudub ... Kui ta vanasti sellepärast puuduski, et ei viitsinud kooli minna, sest sõpradega oli koos väljas vahvam, siis nüüd puudub ta sellepärast, et tal on kõrini kogu maailmast ja kogu elust, ta võib-olla mõtleb kuskil, kus ennast ära tappa ...

Endiselt toodi välja tavapäraseid teemasid, nagu **koolikohustuse mittetäitmine, õpimotivatsiooni hoidmine**.

Enamik asju on täiesti tavalised koolieluga seotud, näiteks koolikohustuse mittetäitmine.

Koolirõõm on juba väga väikestel lüüdnud. Eelmisel aastal oli neljandas klassis juba see, et lapsed ei tahtnud koolis käia ja õpetajad tegelikult lausa märkasid seda.

Siis meie psühholoogid tegelesid nende lastega.

Õpimotivatsiooni hoidmine on ka väga suur töö, õige õppimise kohandamine, kui sul on HEV-laps, et programm oleks korrektne, et ta tahaks õppida, et ta saaks oma eduelamuse seal kätte.

Samuti toodi välja **nutiseadmete kasutamise seotud probleemid, nutisõltuvust**. Tunti, et praegu kooli tulevad lapsed omandavad infot teistmoodi kui mõni aasta tagasi kooli tulnud lapsed. Arvati, et ka tugispetsialistid ja kooli töötajad peavad kohanema olukorraga, et nutiseadmed on inimeste ümber ning infot ammutatakse uut moodi.

Nad pigem ei tule õue, sellepärast et nad on seal arvutis nii kinni. See on neil nagu teine elu seal, ägedam kui tavaline elu.

Lapsed ei taha nüüd enam üldse lugemist õppida. Lugega peab oskama, aga see pole enam nii tähtis, nad ammutavad infot hoopis nagu silmade, kõrvade ja muu kaudu ... Nad on hoopis teistsugused kui need lapsed, kes neli aastat tagasi alustasid.

Räägiti ka praegu aktuaalsest **COVID-19 viirusest** ja selle mõjust vaimsele tervisele.

Selle aasta ennetus ilmselt on koroonaennetus, et mingeid muid asju ei ole, ja siis et distantsilt tuleksid toime ... Ilmselt on põhiohk ka vaimsel tervisel, sest distants mõjutab hästi palju vaimset poolt. Me kõik saame mingisugusteks nõustajateks distantsilt, oma õpilastele ja töötajatele ...

Olulisena toodi välja **kodu- ja pere probleemid**, mille lahendamisel tugispetsialistid püüavad last aidata. Räägiti vanemate lahkuminekumuredest, kärgperes kasvamisest ja selle mõjust lapse heaolule.

Kõik need probleemid, millega lapsed meile jõuavad, viivad koju välja. Nii et peame hakkama tegelema terve perega või suunama edasi ... Probleem lööb välja lapse peal: ta ei jõua enam kooli, tema õppeedukus on langenud või on ta hakanud teistmoodi käituma – ennast või teisi kahjustavalt ...

Need probleemid saavad enamjaolt alguse väljaspool

kooli, perekondadest. Väga palju on probleeme, mis saavad alguse kärgperedest, ema-isa lahkuminekust. See on nii lai probleem.

Praegune esimene nädal näitab juba, et lastega on vähem tegemist, peredega rohkem. Juba on aktuaalsed hooldusõigustest tulenevad probleemid, peame oskama lugeda kohtuotsuseid, igasuguseid muid ametlikke dokumente ja vastavalt käituma.

Arutleti, et **probleemid muutuvad ka õppeaasta jooksul**: kooli algus on psühholoogile mõnevõrra lihtsam aeg ja sügise lõpus võivad probleemid muutuda suuremaks.

Septembris on kõik õnnelikud, puhanud. Kui tuleb november, siis enesetunne, motivatsioon, emotsioonid lähevad madalaks ja see periood minu jaoks läheb raskemaks.

Leiti, et **probleemid ja tugispetsialistide kompetentsus muutuvad aja jooksul**. Näiteks arvati, et klassikalise kooli sotsiaalpedagoogi tööd on vähemaks jäänud ja rohkem on vaja teha nn **sotsiaaltööd**, aidates lapsi ja peresid keerulistes, kiiret reageerimist vajavates olukordades.

Tööd klassikalises mõttes on jäänud vähemaks. Pigem on hästi kiiret reageerimist vajavad ja järsku tekkivad olukorrad, mis lähevad aina tõsisemaks.

Mulle tundub, et viimane aasta-poolteist lähevad hästi palju probleemid ikkagi perekonda. Me ei tee pelgalt enam kooli sotsiaalpedagoogi tööd nagu see võib-olla on otseselt teoorias mõeldud, vaid teeme järjest enam seda, mis läheb lastekaitse valdkonda.

Järjest vähemaks jääb klassikalisi probleeme, millega võiks kooli sotsiaalpedagoog tegeleda. Tegelikult ma nimetaks meid juba kooli sotsiaaltöötajateks, mitte enam sotsiaalpedagoogiks.

Meil on palju selliseid vanemaid, kes vajavad abi, ja terved perekonnad, kes vajavad abi. Ka sotsiaalset tuge.

Mida koolis ennetusvaldkonnas tehakse?

Kooli ennetustegevusena toodi välja erinevaid võimalusi. Räägiti nii kohapeal arendatud tegevusest kui ka ennetusprogrammidest, välja toodi **kogemusi programmidega**, millest mõned on tugispetsialistide tööd lihtsamaks teinud ja teatud probleeme aidanud ennetada, teised aga võtnud suure osa tööajast. Mõne pikemat aega kasutusel olnud programmi kohta on märgatud, et selles osalenud lapsed käituvad teisiti, oskavad näiteks paremini suhelda. Siiski leiti, et vahel pakutakse koolidele tegevust, mis ei sobi lapsele või tema vajadustega ja seetõttu pole neist ka abi. Tunti, et koolid võiks enam olla kaasatud sekkumisviiside väljatöötamisse.

Mina näiteks ei taha väga kasutada sõnu „projekt“ ja „programm“. Siiski pean ütleva, et üks meede, mis mul kohe pähe tuleb, on see, et õpetajad päriselt teevad VEPA-t2 ... Ka see on ennetus?

Mul on TORE3-ringi lapsed.

Meil on koolis erinevad programmid, TORE, VEPA, „Kiusamisest vabaks“.

Oleme väga paljudest programmidest osa võtnud. „Hooliv klass“ on olnud, praegu ei ole, oli mõni aasta tagasi. „Liikuma kutsuva kooliga“ oleme nüüd liitunud.

No ja siis igasugused projektid, KiVa-d4 ja muud. Nendega on nii ja naa, kas õnnestub registreerida ja kas võetakse sinna punkti või ei võeta.

Jagati kogemusi ka **ise välja arendatud programmilise tegevuse** kohta, et reageerida käitumisprobleemidele ja toetada head tunnikorda põhikooli kolmandas astmes.

Meie ise töötasime välja oma kooli programmi, positiivse käitumise juurutamise programmi. See oli klassipõhine: tugevamad toetavad nõrgemaid ja märkame positiivset ning pöörame vähem tähelepanu negatiivsele. Et tuua esile ka õpetajate ja koolipersonali kaudu lapse positiivset käitumist, et me tunnustame neid selle eest, mitte kogu aeg ei laida ainult, et miks sa nüüd valesti tegid.

Märksõna oli muutustel, et midagi muutuks ka selle tulemusena ja hasart oli päris äge, mis neis tekkis. Sellel on teoreetiline taust ka: mingil määral premeerimine õigel ajal. Lapsed on motiveeritumad, kui nad pingutavad millegi nimel. Kui tekib ühtne tiimitunne, siis ei juhtu, et jätame kehvemad kuskile maha, vaid nad on üks meeskond, üks klass, nad õpivad kokku hoidma.

Nimetati **loenguid, üritusi ja esinejate ning partnerite kutsumist** kooli eri teemade kajastamiseks. Partneritena toodi välja näiteks päästeamet, sotsiaalkindlustusamet, keskkonnaamet, politsei, kogemusnõustajad ja välislektorid.

Meil on väga kihvete inimesi käinud lastele loenguid pidamas. Politsei käis kõik kaheksandikud läbi oma programmiga.

Tegelikult meil on olnud loenguid, kogemusnõustaja pole nüüd käinud, või käis ikkagi?

Meil on välislektorid ... Sass Henno ja ... Niisuguseid üritusi ja asju on aasta peale küll ja küll.

Hea asi on veebitunnid, kus tuleb keegi kuuluis inimene ja räägib ... Tuntud inimesed räägivad, hästi paljud käsitlevad väärtuskasvatust, lastele mõjub hoopis teisiti. Muidugi virtuaalsus ei ole see, mis inimene ise kohal, aga see on ka võimalus.

Arvati, et **selliseid üritusi võiks isegi rohkem olla ja võiks olla parem ülevaade inimestest, keda on võimalik kooli kutsuda**. Spetsialistid võiks ise võtta koolidega ühendust ja pakkuda osalemisvõimalust.

Ei tea, keda kutsuda. Kutsuks hea meelega klassi või kooli. Näiteks vaimse tervise keskus, nad võiksid ise ennast rohkem reklaamida, et tuleme koolidesse. Kindlasti väga paljud koolid kutsuksid neid rääkima, ka käitumisraskustest ja kuidas olla tolerantne, kui koolis on käitumisraskustega laps.

Samuti räägiti **lastevanematele suunatud tegevusest**, mida nii kooli- kui ka kogukonnapõhises ennetuses oluliseks peeti.

Paar aastat on olnud plaanis, aga ei ole käivitunud – see on lastevanemate tugigrupp.

Meil on vanemate klubi, kust nad saavad infot, kuidas tegeleda oma eri vanuses lastega. Kaks korda kuus, õhtul koosolekud, ringis, vestlusring. Erinevad harjutused ja anname infot, aga mitte palju, rohkem on vestlusi ja mängud. Neile väga meeldib selline võimalus.

Välja toodi ka **õpetajate teadlikku arendamist**, et ennetada murede tekkimist.

Tegime koolitusi koos Gordoni perekooliga, õpetajate kooli. See oli küll väga hea kool. Sellist peegeldamist ja hinnanguvaba olemist ning nõustamisnippe ... Gordonil on üks perekondadele suunatud programm, aga üks on ka õpetajatele, selline sarnastel printsiipidel põhinev, kuidas õpilastega konflikte lahendada ja kuidas inimestega suhelda.

2) VEPA – käitumisõskuste mäng, meetodite kogum, mida õpetaja saab kasutada tunnis õpitegevust katkestamata.

3) TORE – MTÜ T.O.R.E. – tugipilaste oma ring Eestis.

4) KiVa on Soome haridus- ja kultuuriministeeriumi toetusel Turu ülikoolis välja töötatud kiusamisvastane teadus- ja tõenduspõhine programm, mis annab koolidele kiusamisega võitlemiseks hulgaliselt praktilisi tööriistu ja materjale.

Räägiti ka **sotsiaalsete oskuste arendamisest tundide ajal**. Arvati, et algklassiõpetajatel on paremad võimalused ja võimalus mekus laste eluoskuste arendamisele keskenduda.

Minu arust on algklassides sotsiaalsete oskuste arendamisel olukord tunduvalt parem. Neil on see eelis, et ta saabki oma klassiga kogu aeg olla. Kui ta märkas vahe-tunnis midagi, siis ta saabki kogu rühmaga selle teema läbi rääkida ja siis lähevad matemaatika või eesti keele-ga edasi. Suures majas on see raske, sest iga õpetaja annab seal oma eesti keelt, matemaatikat ... Kui oled klassijuhataja ja annad kõiki aineid, siis ongi lihtsam seda teha.

Samuti toodi välja **õppekavavälist tegevust**, näiteks huviringe ja vaba aja sisustamise võimalusi. Mõnes koolis on lapsed ise väga aktiivsed ja organiseerivad tegevust.

Kindlasti koolisene muu elu, huviringid, kus lapsed leiavad sõpru ja nende sotsiaalsed vajadused on rahuldatud. Koridorides on mängud, mida saavad koos mängida, õuevahetund.

Saame rakendada noori paljudesse projektidesse, kus me ise rapsime. Teeme üritusi, paneme nad ürituste eest vastutama ja korraldama. See hoiab neid rakked, nad saavad end teisel viisil teostada.

Kuidas koolis ennetust planeeritakse?

Üldiselt arvati, et (ennetus)tegevus toimub pigem vastavalt vajadusele ja võimalusele. Enamasti ei planeerita seda pike-malt või ametlikult ning tulemusi ei mõõdetata. Pigem räägiti vestlusel sellest, **kuidas probleemide korral reageeritakse**, mitte sellest, kuidas nende teket ära hoida püütakse. Mõned koolid tõid välja, et neil on aastaplaan, kus on planeeritud ka ennetustegevus. Üldiselt toimuvad arutelud vastavalt vajadusele ja pigem mitteametlikult.

Meil on olnud omavahelised suured koosolekud. Kui probleemid esile tulevad, siis otsustame, mis me nendega teeme, lepime kokku sammud ...

Oleme seadnud endale eesmärgi, et eelkõige vajaduspõhisus, sest mida varem probleemi hakata lahendama, seda kiiremini jõuame parema tulemuseni. Kui lasta asjadel süveneda, siis on palju raskem välja saada.

Tegevuse planeerimist mõjutavad mitmesugused takistused: isiklikud võimalused (nt aeg), asutuse suurus ja hetkevajadused (kiired reageerimist nõudvad küsimused). Ka ennetus on vaja läbi mõelda: kuhu mis küsimus siduda, mida täpselt teha.

Asjad liiguvad aeglaselt sellepärast, et kool on tõesti suur. Kui täna tuleb mõte ja tahaks teha, siis ei saa, sest kogu aeg kusagil midagi toimub.

Minul on nii palju mõtteid, kogu aeg midagi mõtlen ... Oktoober on vaimse tervise kuu, peaks midagi nagu koolis korraldama ka õpilastega või lausa kogukonnaga või vanematega koos. Ma ei ole seda ikka veel teinud. Sest september tuleb ja siis järsku ... oktoober on käes ja siis ei saa hakata isegi planeerima, sest on liiga hilja.

Selleks et teha päriselt ennetust, nende konkreetsete teemadega, selleks oleks vaja veel lisa-aega: mida ma seon, kuhu, mis tunni ja aine juurde. Pean selle tunni ka veel jõudma ette valmistada, kuhu see siduda. Selleks kõige lihtsalt jääb aega ja võimalusi natuke puudu.

Välja toodi ka **tervisenõukogu ja hoolekogu** kui meeskond, kes võib ennetuse planeerimisel ja elluviimisel abiks olla. Mõnes koolis on selline meeskond aktiivne, aga teises mitte. Mõnel pool ei peetud seda ka vajalikuks. Pigem toodi välja, et tervisenõukogu tähelepanu keskmes on füüsilise tervise ja toitlustamise küsimused.

Me tegime tervisenõukoguga ära ka selle, et terviserajad said koolimajja pandud, et lapsed vahetundides rohkem liiguks ... hommikupuder ja muu selline.

Tervisenõukogu on küll, aga see vist on ainult paberil siiski.

Hoolekogu on küll olemas, aga arvan, et see on ka niisugune ... ma kardan, et hoolekogu ei ole täie jõuga tööle hakanud.

Meil on nii väike kool. Oleme kogu aeg ninapidi koos, selliseid nõukogusid ja asju ei ole meil vaja luua.

Kuidas panustavad koolid ennetusse ja juhtumite lahendamisse?

Üldiselt arvati, et **koolide suudavad ennetuse vähe panustada**. Tihti peale tegeletakse koolis juba tekkinud probleemide lahendamise või leevendamisega, mitte ennetusega. Toodi välja takistusi, mis mõjutavad koolide võimalusi ennetust süsteemsemalt ellu viia, näiteks nii raha kui ka inimeste puudus.

Ma arvan, et ennetusvõimekus ei ole väga suur. Oleneb koolist, suuremal koolil on ilmselt ka rohkem koolitus-raha, väiksemal on vähem.

Tegelikult on märkamist ja varajast sekkumist vähe. Selle suure massi juures ei saa praegu öelda, et jõuame alati ennetada. Meil on väga vähe olnud ennetusvõimalusi, pigem on tulekahjude kustutamine, sest abi vajajaid on nii palju, nii kooli personali kui ka õpilasi. Ja meid, tugispetsialiste, on liiga vähe.

Minu meelest, võttes kõik kokku, kui palju me justkui teeme ennetust, ei ole seda piisavalt.

Mõnes koolis aga tunti, et **rahapuudus ei ole alati takistus.**

Ma tean, et kui me nii tublid oleks ja meil oleks midagi välja mõeldud, siis juhtkond – kõik hakkab direktorist peale – ei ütleks kunagi „ei“ selliste asjade peale. Selles mõttes meil takistust ei ole.

Vahel tunti, et **varajane märkamine on aja jooksul mõnevõrra paranenud**, kuid toodi välja, et pikk tee on veel ka minna. Tunnetati, et vaimse tervise muresid pigem ei märgata õigel ajal. Märkamist takistab soov saada ise hakkama ja lootus, et mure läheb iseenesest mööda.

Me ise oleme saanud oma õpetajaid natuke harida ja anda neile infot varajase märkamise kohta. Minu arva-tes on see küll väga hästi töötama hakanud. See oleneb muidugi ka inimesest. Hästi palju antakse juba varakult teada, et võib midagi olla, see on ikkagi paremaks läinud.

Tegelikult on kooli töötajatel olnud natuke kesine varakult märkamise oskus, pigem on oldud oma mätta otsast, et mina oleks hoitud ...

Erilist märkamisvajadust tavaklassides ei ole ju tähele pandud, vaimset poolt on minu arust väga vähe märgatud.

Mina tajun, et tegelikult on suhtlemisoskuses ka komistuskohad: inimesed tajuvad, et on vaja pöörduda, aga nad püüavad seda edasi lükata või ei oska õigesti sõnastada, ennast väljendada.

Vestlustel uurisime ka kriisidega toimetuleku võimekust koolis. Toodi välja, et **kui on varasem kriisikogemus, siis see aitab järgmisteks kordadeks paremini valmis olla.** Samuti leiti, et praegu on rohkem kohti, kust abi küsida ja inimesi, kelle poole kriisilukorras pöörduda. Räägiti ka olukordadest, kui klassis võib tekkida kriis ja on keeruline olukorrale reageerida. Kriisiga toimetulekut mõjutab kooli ühtsus, töötajate head suhted, selge arusaam, mida ja millal teha ning mis on kellegi roll, samuti head suhted lastevanematega.

Suurtes koolides võibki see olla probleem, sul ei ole last mitte kuskile panna. Sa oled ükski klassis, laps läheb endast välja. Kui lähen selle lapsega klassist välja, siis teised lapsed jäävad ükski, võivad olla traumeeritud, mitte keegi ei jää klassi neid rahustama. Ei saa last ka klassi jätta, siis on ju veel hullem! Mida ma õpetajana pean siis tegema?

Me alles käisime kriisijuhtumi tee läbi, sellest välja tulles oleme üliõnavad. Meil on oma kriisiplaan, tugimeeskond, on ka kriisimeeskond. Kohe kui juhtum on, siis see aktiveerub ja kohe kaasatakse ka väljastpoolt kooli spetsialist, kes hakkab toimetama koos kooli meeskonnaga.

Mulle tundub, et oleme nüüd võimekamad, saame nõu küsida. Meil on inimesi, kellele helistada. Minu meelest on see praegu väga tähtis.

Kuidas suurendada ennetusvõimekust?

Kui õppekavas oleks rohkem sotsiaaltunde, saaks arendada oskusi, mis kaitsevad lapsi probleemide tekke eest.

Ma tahaksin sotsiaaltunde, kus saaks rohkem käsitleda teemasid, mis üldiselt puudutavad õpilasi: riskikäitumine, enesehoidmine, toitumine, liikumine, netiturvalisus.

Tunni vajadust **universaalse hindamise** järele, et saada aru, millised lapsed võivad vaimse tervise valdkonnas abi vajada.

... psühholoogina ka algklassides teha hindamismänge tervele klassile, hinnata kognitiivseid protsesse, töömälu, tähelepanu, pidurdus, paindlikkus ... Noppida välja need lapsed, kelle kohta seal mängus tekib kahtlus, et siin võib olla probleeme ja hakata nendega tegelema. Aga seda konkreetset asja me siin ei jõua. Siin on ikkagi otsustega lapsed ja nädalas üks aeg veel kellegi teise jaoks.

Leiti, et käitumise, õppimise ja vaimse tervise probleeme aitaks ennetada tugevam tugisüsteem lasteaia. **Lasteaed peab ennetuses olema palju tähtsam**, lasteaedades peaks olema rohkem tugispetsialiste ja lasteaiaõpetajatel paremad varase märkamise, reageerimise ja toetamise oskused.

Tegelikult on see süsteem meie ühiskonnas väga, väga nõrk just seetõttu, et kooli tulevad esimesse klassi õpilased, kes on juba probleemidega. Lasteaia tegelikult ei ole sellist tugisüsteemi. Lasteaia ei märgata nii palju, jäetakse palju asju tegemata. Info, mis sealt tuleb, on üsna puudulik, kasvatajad ei tegele. Ja siis hakatakse kustutama tulekahju, mis on juba võib-olla päris suur.

Lasteaedades peaks olema tugisüsteem. Kõigis. Kui see on olemas, siis tegelikult oleks koolis lihtsam.

Vestlustel osalejad tõid välja, et vaja on **kiiresti kohaneda, käia ajaga kaasas ja analüüsida hetkeolukorda.** Kui vajadust suudetakse ette näha, saaks ennetusse rohkem panustada.

Me peame ise ka olema hästi kohanemisvõimelised, kogu aeg ajaga kaasas käima ja hästi kiiresti analüüsima.

Me peaks vist suutma kogu aeg ajast natuke ees käia, et siis juba varakult hakata panustama. Mingi aeg tagasi oli koolikiusamine, siis oleks pidanud juba varakult mõtlema, kuidas me käitume. Nüüd on hästi aktuaalsed vaimse tervise probleemid ja nendega tegeletakse päris palju, päris palju on ennetusprogramme, aga ... ma ei oska öelda, mis kolme aasta pärast võib tulla.

Ennetusvõimekust suurendaks ka see, **kui info liiguks asutuste vahel paremini ja kiiremini**, kui kasutataks ühtsed infokanalid. Lapse kolimisel või kooli vahetamise korral ei liigu info koolide vahel. Seda tuuakse esile kui probleemi, mis vajaks riiklikku lahendust. Probleem on ka see, kui vanemad takistavad info liikumist või info ei liigu konfidentsiaalsusnõuete tõttu ja laps jääb abita.

Kurb on, et konfidentsiaalsusnõuded võib-olla pidurdavad info liikumist. Info jõuab meieni ülihilja ja kui tahame hakata aitama, siis on mingid rongid läinud.

Kui on näha, et on õpiraskus, siis peaks see olema koolile teada.

Sa võid peaaegu aasta aega õpetada last ja saad aru, et mingid probleemid on ... Võtad teise kooliga ühendust ja siis räägitakse sulle mingeid asju, mida oleks pidanud teadma juba septembris. Peaks olema infosüsteem või muu selline asi, mis on kõigile koolidele nähtav. Ma tean, et Euroopas on seda väga palju. Kõik, mis ma sinna sisse kannan, on kooli juhtidele, teatud inimestele kõigis koolides nähtav. Loomulikult jääb jälg sellest, et seda on vaadatud. Tegelikult peaks selline asi meil ka olema.

Arutati, et võiks olla **võimalus rahastus leida**, näiteks projektikonkursid vms. Need võiks olla suunatud kõigi õpilaste heaolu parandamisele, mitte keskenduda ainult HEV-lastele.

HEV-väikevahendite projekt lõppes nüüd. Seda tüüpi projekte peaks kogu aeg olema. Miinusena näen, et saime tagasisidet: „Tundub, et tahate lihtsalt koolikeskkonda paremaks teha.“ Aga kui mõtleme, kes on erivajadusega laps, miks selle projektiga piiratakse erivajadusega lapsi ainult nendega, kellel on olemas see dokument? Natuke kurb oli saada niisugust tagasisidet sellise tasemega projektilt.

Osalejad pakkusid ennetusvõimekuse suurendamise võimalusi. Olulisena toodi välja **koolitustegevus, et väljastpoolt kooli tuldaks appi ja mõnikord korraldataks koolis ennetust.**

Mina olen mõelnud, et lähen uude kooli ja vaatan, mida mina teeksin direktorina. Ja siis mõtlesin, et nii, kõiki lahti lasta ju ei saa, järelikult koolitada, koolitada, koolitada ... koolitada, omavahel rääkida ...

Meil on niigi endal ressursipuudus, need samad väljastpoolt inimesed võiksid sedapidi veel toetust lisada, et nad teeksid seda ise.

Mis praegu toetab tugispetsialiste nende töös?

Tuge pakub oma **meeskond, samas koolis töötavad tugispetsialistid**. Mõnes koolis toimuvad regulaarsed tugispetsialistide koosolekud, teises koolis on koostöö juhuslikum, aga selle olulisust tõstetakse esile. Koostööd peetakse tähtsaks nii tugispetsialisti enda toetamiseks kui ka süsteemsema ja kordineerituma tegevuse elluviimiseks.

Need koosolekud, mis meil toimuvad iga nädal, see aitab väga. Me arvestame teistega, räägime, mis on koolis toimunud. Me arvestame üksteise mõtteid, kuidas võiks probleemi lahendada.

Ma näen, et tihtilugu mõjub töötamisel meeskond, mitte palk. Palk ei ole alati esmane: tore on küll, et mul on hea palk ega pea muretsama igapäevaasjade pärast, aga tegelikult tuled tööle ju sellepärast, et keskkond, kus sa töötad, on meeldiv ja toetav. Kui sa ei saa inimliku tuge kõrvale ... kui seda ei ole, siis põleb läbi väga kergesti.

Palju ka on konfidentsiaalset, mida me ei tohi öelda ... aga siis nagu jäädki üksi. Meeskonnatöö on tähtis.

Mina sattusin siia eelmisel aastal, kogemust pole, loomulikult vaatad suurte silmadega ja mõtled, mis nüüd saab siis ... Alati on kellegi käest küsida, see ongi see, mida minul on vaja: kolleegiga koostöö, meeskonnatöö.

Esile toodi eelkõige **mitteametliku koosolemise** vajadus. Mõnes koolis see toimib ja seda väärtustatakse, teises koolis peetakse vajalikuks seda arendada.

Millest on puudu? Ei jää aega, eriti kui töötada osalise koormusega ... Kollektiivne meelelahutus, läheme koos, võtame juhtme seinast välja. See on tegelikult midagi, mis võiks ja peaks olema.

Meie koolis ise otsustasime rohkem tulla väikestes gruppides kokku ja võtta vabalt, teha grupitööd vabas õhkkonnas ja maandada ... eraldi valdkonnaspetsialistidega. Sest tõesti, vahel mõtled, kellele ma seda rääkima pean.

Siis on meie oma pisike tugigrupp. Olla koos selliste vestluste käigus, kui omavahel niisama aega veedame. Siis tuleb välja see, mis on kellelgi hinge peal.

Üldiselt tuntakse toetust **ka kooli juhtkonnalt**, kuigi öeldakse, et mõnes koolis saaks juht meeskonda rohkem toetada. Juhtkonna toetust peetakse igas koolis väga tähtsaks. See võib väljenduda nii nõu küsimise ja oma murest rääkimise võimaluses kui ka toetuses, et osaleda koolitustel või tegevuses väljaspool maja.

Kui mul on vaja kuskile täiendama ennast minna, siis lastakse ... ole mees ja räägi ainult.

Mina tunnen küll, et nii õppealajuhataja kui näiteks ka direktori uks on alati avatud. Teinekord ongi see ära rääkimine ja kokkulepe, ei ole mul sellist tunnet olnud, et saa kuidagi ise hakkama või leia lahendus.

Räägitakse ka **koostööst erialaliitude ja teiste samal ametikohal töötavate spetsialistidega**. Mõned tugispetsialistid saavad sealt rohkem tuge ja on ka ise aktiivsemad, teised vähem. Nimetatakse sotsiaalpedagoogide ühendust, koolipsühholoogide ühingut, eripedagoogide liitu, HEV-koordinaatorite gruppi, logopeedide ühingut. Tuuakse välja, et eraldi võiks olla ka koolilogopeedide ühing või Harjumaal tegutsev rühm, kus ainult koolilogopeedid või ka laiemalt tugispetsialistid võiksid koguneda.

Eelmine aasta me saime kuu-kahe tagant mõnes koolis kokku sotsiaalpedagoogide liiduga ja arutasime probleeme, töötasime välja ametijuhendit, osalesime töögruppides. Igatiüks rääkis ka muredest, ka kovisioon – see oli küll äge.

Mulle on jäänud mulje, võib-olla seepärast, et ma ise olen psühholoog, et minul on küll erialaühendus ja saan sealt väga palju infot. Koolipsühholoogide ühing minu arust toetab meid, koolipsühholooge. Nad korraldavad koolitusi, pakuvad ka kovisiooni, meil on Facebookis grupid.

HEV-koordinaatoritel on väike, pisitillukene grupp, kus siis põhiliselt mina nõustangi.

Ma kuulun eripedagoogide liitu, selline Tartu ülikooli eripedagoogikapõhine ...

On logopeedide ühing, aga et oleks kooli logopeedide ühing ... Harjumaal võiks võtta kooli logopeedid kokku.

Välja tuuakse ka **koostöö teiste koolidega**, võrgustikukohtumised, praktilise tegevuse tutvustamine ja heade kogemuste jagamine.

Me käime omal initsiatiivil, käime ja vaatame koole.

Meil on käinud külas teisi koole, kellega oleme oma kogemusi vahetanud.

Millist toetust on tugispetsialistidel vaja?

Olulisena tuleb esile **vajadus saada toetust iseendale**, sest tugispetsialisti töö on keeruline ja pakub vähe eduelamusi.

Õpetajal on mõned viielised, keda ta saab olümpiaadile saata, ja ta tunneb eduelamusi ka. Meie töös on eduelamusi üsna harva, tegeledki ainult nende lastega, kellel on raske.

Kogu aeg on selles töös tunne, nagu üldse ei tee midagi või nagu ei jõua kuhugi. Ma olen ju neli kuud selle asjaga juba tegelema ja ikkagi tulemusi just nagu ei ole või jäävad need kuhugi taha. Eduelamust on hästi vähe.

Töövõidete teinekord ei tekigi, ei olegi töövõidete justkui lauale visata ...

Mõne lapsega ei tea kunagi, kuidas või milliseks see päev kujuneb. See on kindlasti tõrvatilk seal, alati on hirm või kartus, et kuidas meil täna läheb.

Arutletakse, et **vaja oleks riiklikku süsteemi, mis toetaks korraldajalt kooli tugispetsialiste** ega sõltuks kooli enda võimalustest.

Mina tunnen, et rohkem võiks olla kooli tugivõrgustiku toetamise võimalusi. Ma ei tea, kas see saab tulla ka koolisiselt või omavalitsuselt või võiks selle jaoks olla täiesti üleriigiline süsteem. Me toetame õpetajaid, me toetame lapsi, lapsevanemaid, aga me ise nagu saame nii vähe tagasi.

Väljastpoolt meil organiseeritud tegevust ei ole. Kui tunned, et nüüd vist hakkad täiesti kokku jooksuma, siis keegi kunagi ei ütle „ei“ ja kool võimaldab minna, aga paljudel koolidel ei ole sellist võimalust. See võiks üle riigi nii olla.

Pakutakse välja näiteks **mentorlust uuele töötajale**, mis võiks abiks olla.

Uue töötaja jaoks on mentorlus hästi oluline, sellest räägitakse, aga ei kasutata koolides piisavalt. Noor uus õpetaja, uus töötaja, ükskõik kes ma olen, olgu ma tuksiisik ... ma tulen kooli. Tegelikult peaks olema igale töötajale, igale inimesele, kes tuleb kooli, mentor. See võiks olla ju kuidagi ametlik, võiks anda midagi juurde sellele õpetajale, kes on ka mentor, et ta on motiveeritud seda tegema.

Mitu korda tuuakse välja **töönõustamise** (supervisioon) vajadus, et olla ise toetatud ja ennetada läbipõlemist. Mõni spetsialist on saanud tööõnustamisel käia ja kool on seda toetanud, aga seda võimalust ei ole kõigile laiendatud ega ka regulaarselt tagatud.

Kovisiooni me teeme, aga et kohustuslik oleks supervisioon, et me ei põleks läbi. Seda meil praegu ei ole.

Töötukassas või valdades saavad kõik sellised spetsialistid supervisiooni, neil on ette nähtud riigi raha eest. See võiks juba üle riigi olla, et meil on ka miskitpidi kohustuslik ja makstud, et iga poole aasta tagant jõustataks ka meid.

Meil ei ole mitte midagi. Me oleme korduvalt ja korduvalt ettepanekuid teinud ja olen rääkinud ka Innovega, kes on öelnud, et kohe-kohe on tulemas igasugused supervisiooni võimalused, aga ei ole ... Ise oleme üksteise õlad.

Ikka raske töö Ei ole sihuke töö, et viskan pastaka topsi ja lähen koju. Ma lähen vahel koju teist rada pidi, sest ... Võib-olla see on jälle selline unistamise koht, rohkem supervisiooni ja mentorlust.

Supervisioon on selline asi, mida tugimeeskonna absoluutselt iga liige peaks saama regulaarselt, nii või teisiti on selliseid juhtumeid, kus on vaja ...

Intervjuudest selgub, et võimalused olenevad ka tugispetsialisti ametist, **psühholoogidel tundub olevat rohkem tööõustamise võimalusi** kui teistel tugispetsialistidel. HEV-koordinaatoritele näiteks selliseid võimalusi ei pakuta, kuigi töö nõuab samuti mitmekülgset pädevust.

Vähemalt psühholoogidele Innove küll teeb kogu aeg kovisioone ja ... Psühholoogina ma vähemalt saan kogu aeg igalt poolt pakkumisi, supervisiooni, kovisiooni, nii tasuta kui ka tasulisi.

Tõenäoliselt vaade HEV-koordinaatorile on, et sa oled selline asjaajaja, koordineerija, miks sul siis seda vaja on.

Tuntakse ka, et HEV-koordinaator peab olema mitmekülgset pädev ja nende tegevust peaks riik süsteemsemalt toetama. Praegu tuntakse, et **koolide HEV-koordinaatoritele süsteemset tuge ei pakuta.**

HEV-koordinaatorite küsimus on Eestis üldse nagu selline, kuidagi tagaplaanile jäetud ... Psühholoogia, sotsiaalpedagoogiline töö, ainealade õppekavade tundmine, seadus, mis on seotud haridusseadustikuga, ka asjaajamine ja kõik see, mis on HEV-koordinaatori valdkond – see kõik on määratult suur.

Innove annab otsuse, see on mulle aluseks, vanem nõustub, aga kuidas ma nüüd siis panen selle niimoodi toimima, et see oleks põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse sätetega kooskõlas, kooli asjaajamise korraga kooskõlas, isikuandmete kaitse seadusega kooskõlas, haldusmenetluse seadusega kooskõlas ... Lisaks veel määrused, mis siia juurde tulevad. Tegelikult käid läbi umbes 200 õigusakti, pead seda kõike teadma ja pead vähemalt teadma, kust otsida.

Leitakse, et kõigi **tugispetsialistide tööaeg võiks olla 35 tundi nädalas.**

Oleme ka sotsiaalpedagoogide liidus arutanud tööaega. Õpetajatel on 35 tundi nädalas, eripedagoogil ka. Meie töötame täie mahuga 40 tundi nädalas või rohkemgi. Meid ei võeta nagu pärispetsialistidena, aga samal ajal me anname endast nii palju välja, sest meie aeg ümarlaudade ja koosolekute arvel on tihti ka õhtul.

Eripedagoogil on 35 tundi, nemad võitlesid selle kunagi välja, aga sotsiaalpedagoogi ja koolipsühholoogi üldaeg on 40 tundi.

Koolis on natukene nagu ebavõrdne see, et tugipersonali tööaeg on nädalas 40 tundi, õpetajatel on 35 tundi. Meie palk sellega võrreldes on väiksem kui õpetajatel. See paneb ennast ka natukene tundma ebaõiglaselt kohelduna.

Peale tööaja tuuakse välja, et ka **tugispetsialisti palk peaks olema võrdväärne õpetaja palgaga.** Eriti keeruline on olukord tugisikutega, kelle **sotsiaalsed garantiid pole tagatud**, kuid ootused inimeste oskustele on kõrged. Tööga seotud kulud peaks samuti kompenseerima kool või kohalik omavalitsus.

Abiõpetaja ja tugisiku tasu on ikka ... Tunnihinne on sümboolne. Valdades on väga suured erinevused. Tugisikul ei ole töölepingut, sotsiaalsed garantiid puuduvad. Kui täidad mingid väga kõrged kriteeriumid ära, tõesti paned kaheksa tundi päevas selle lapsega, mingi summa saad kokku. See ei ole pidev: suvel katkeb, mis tähendab, et katkeb ka tervisekindlustus. Riiklikult on see mõeldud vist pensionäridele lisarahaks: nendel on riigi poolt sotsgarantii olemas nagunii, kuid teistpidi – niisuguses vanuses inimesele on see mõne lapsega liiga raske.

Tegelikult peaks olema KOV-i poolt tagatud, et see inimene, kes tuleb, saab näiteks kütusekompensatsiooni. Kui ta saab 200 eurot kuus selle eest, et ta tuleb ja istub ja tegeleb väga probleemse lapsega ... Tegelikult on ju mõeldamatu, et vähemalt pool sellest rahast sõidab ta igal hommikul-õhtul ära. Need tunduvad pisiasjad, aga see on väga suur asi.

Vestlustes tuuakse välja vajadus kvaliteetse **koolituse** järele. Arvatakse, et koolitused peaksid olema asutusesisesed. Teemadena tuuakse välja näiteks õpilase suitsiidid ja kuidas seda käsitleda, kuidas rääkida lapsega, kellel on mured, kuidas rääkida (vanema) surmast, kuidas rääkida vanema asotsiaalsusest, alaealise rasestumine ja kuidas seda käsitleda, käitumine kriisilukorras (sh vägivaldse lapsega) jne.

Koolitused on üks asi, mis minule on väga olulised. Siis näed ja kuuled, kuidas teistes koolides asi on, saad nende gruppidega kokku, saad suhelda jälle.

Koolitused peaksid olema asutusesisesed, et kõik, kogu kollektiiv oleks ühesuguste teadmistega, mitte nii, et Mari teab, aga Jüri ei tea. See on hästi halb, siis tekivad väga suured käärid. Peab olema nii, et kogu koolikollektiiv on korraga koolitatud ja samade asjade kohta.

Teadmised, mida ma võin või ei tohi teha. Et pärast ei öelda: ületasid volitusi, lapsevanem läheb politseisse või laps ise kaebab. Et õpetaja teaks väga täpselt, mida ta tohib teha, kust maalt on see koht ... Kõik teavad, et õpetaja ei tohi füüsiliseks minna, aga kui laps on füüsilisel vägivaldne, kas ma võin teda kinni hoida, ma ei teagi tegelikult seda, ma ütlen ausalt.

Meil oli linnas õpilase enesetapujuhtum. Kuidas sellest rääkida lastega, et õpetaja oskaks oma õpilastega rääkida.

Eriti keeruliseks peetakse seda, et **puudub tugisikute ja abiõpetajate koolitusvõimalus.** Koolitusi küll on, aga kes nende eest tasuma peaks ja kas seal osalemine kuulub või ei kuulu tööaja sisse.

Tugisikutele peaks olema võimaldatud rohkem koolitusi riigi raha eest. Mitte et ise lähed ja maksad, sest tugisiku palk teatavasti ei ole miljon, peaks olema võimaldatud KOV-i poolt. Kui oled tugisik, on sul võimalik käia spetsiaalsetel koolitustel, saada abi iseendale ja lapsele, keda sa pead toetama. Samamoodi abiõpetajad ja eripedagoogid.

Saadetakse. Koolitus on 200 eurot, mõni on 70 ja maksa ise. Olemas on, aga kallid, kohalik omavalitsus ei tasta. Vald kindlasti teeb kellelegi võimalikuks, maksab kinni, see on valitutele, ei ole kõikidele. See on tööajal ka. Sa ei saa ju tasustatud siis, kui sa tööle ei ole.

Oluliseks peetakse ka tutvumist teiste koolide ja teiste riikide heade kogemustega.

Tegelikult püüab Eesti siin hästi palju jälgendada muu maailma mudeleid. See ongi tegelikult õige suund, et me ei peaks ise jalgratast leiutama. Aga sellist tugispetsialistide poolt, käia teistes riikides vaatamas, kuidas nemad on oma süsteemi loonud, et sealt meie enda oma välja noppida ... Oled siin süsteemis sees ja keegi ei tea, ei suuda, ei jaksa ... kuidas oleks kõige operatiivsem, et see eeskujuga oleks hea.

Kogemuskoolitused, neid võiks olla rohkem. Lasteaedadel on nagu rohkem, koolidel ei ole.

Tekkis koostööpäeva mõte, et valla koolid võiks omavahel kokku saada ja arutada probleeme või mida tahes, kunagi ammu meil oli ...

Puudust tuntakse tugispetsialistide võrgustiku koordineerimisest, ühistest kokkusaamistest.

Ma ikka näen, et Innove võiks tugispetsialistide koordineerimise rolli kanda ja neid kokku kutsuda. Meil on juhtumeid, kui tunned, et pinget on tõesti nii suur, et kohe murdun.

Kui oli maavalitsus veel, siis maavalitsus koordineeris. Kutsuti õppealajuhatajad, kes käisid koos, ja logopeedid ja eripedagoogid käisid. Nüüd võiks ka olla ... aga nüüd see on lagunenu. Näiteks tulevadki kokku tugispetsialistid, kõik, kes sinna kuuluvad. Räägivad läbi, saab teada

da teiste koolide tegevusest.

On arvatud ka, et need kokkusaamised, füüsilised ei ole olulised. Aga need on väga olulised. Sellised tugispetsialistide kokkusaamised neli korda aastas oleks juba väga hästi.

Oluliseks peetakse ka tugispetsialisti rolli tunnustamist, väärtustamist ja ühise arusaama kujundamist, mis on ja mis ei ole tugispetsialisti töö.

Võib-olla rohkem rollide täpsustamine. Ükskõik millise tugispetsialisti kohta arvatakse ka, et ta tegelebki alates sellest, et ajab õhtuti suitsetavaid lapsi pargipingi pealt laiali kuni koolis tegelemiseni ... Meilt oodataksegi kõike.

Alati kui midagi juhtub, vaadatakse esimesena kooli otsa ja küsitakse, et mida te teinud olete. Ja siis, kui me seletame, et me ei saagi ükski teha, et me märkame tõesti, me teavitame, me hakkame tegelema, aga meil ei ole pereterapeudi pädevust tungida kellegi koju, käia vaatamas ...

Et tugispetsialiste ka märgataks ... Meilt ainult nõutakse, aga meid väga ei märgata ... Ei nähta ka, et mida sa tegelikult teed. Mõeldakse, et mis seal siis ikka nii väga teha on, nad räägivad, mis see psühholoog ikka on, sa räägid lihtsalt. See on vaimset väsitav, see on kurnav!

Samuti tuuakse välja sportimisvõimaluse soov. See aitaks oma vaimset tervist hoida.

Sportlik tegevus. Kunagi vallas oli nii, et olid vaba aja veetmise võimalused. Sport maandab stressi. Meil oleks ka võib-olla motivatsioonipaketti vaja. Meil peaks olema tugimeeskonna püstijalakoosolekud pargis.

Mis on töö peamised probleemid?

Leiti, et ühiskondlikud hoiakud ja uskumused ei toeta praegu tugitöötajate tegevust ja varajast abi otsimist. Pigem peljatakse tugispetsialiste ja arvatakse, et inimene on midagi halba teinud, kui vajab tugispetsialisti abi.

Ma tajun tõrjuvat suhtumist, ühiskonnast tulenevat, et mul peab midagi viga olema, kui lähen psühholoogi juurde.

Minule on ka vanemad öelnud, et ei, mina sinna ei lähe, siis kogu küla teab.

Mõni laps ütleb, et ta ei taha tulla logopeedi uksest sisse mingit eriopt saama. Tuleb uksest sisse – ei ole probleemi, parim laps seal. Aga see, ta maine on kahjustatud või nii ...

Mulle tundub, et meil on ka natukene välja kujunenud

see, et eripedagoog ja logopeed kuidagi tegelevad pahade lastega. Tegelikult ei tegele ju. Kõigil on teinekord probleemid ja see on normaalne ... kuidagi see suhtumise küsimus ...

Samuti toodi välja, et õpetajatel ja ka lastevanematel on väga suured ootused tugispetsialistide tööle. Oodatakse kiireid lahendusi.

Teinekord mõeldakse, et saadame nüüd lapse tugispetsialisti juurde, olgu too siis psühholoog, logopeed või eripedagoog. Saadame ta sinna ja siis tehakse justkui imet, et nüüd tehakse laps korda ... Kui ta sealt kabinetist välja tuleb, siis ta peab justkui korras olema. Minu arust see paneb justkui hästi suure, mitte heas mõttes, pinget peale. Just õpetajate poolt, aga lapsevanemad ka ...

Eripedagoogile on hästi suured ootused ja lootused, aga väga raske on imet teha, kui lapsi on rohkem, kui ressurssi.

Räägiti ka **logistika ja asukohaga seotud takistustest**. Õpilasele võivad olla määratud teatud teenused, mis aga asuvad kaugel ja jäävad lapsele või perele seetõttu kättesaamatuks. Lastel ja lastevanematel võib olla võimatu pääseda vajaliku teenuseosutajani sobival ajal. Kui laps ei saa abi, siis tema mured ei lahene. Mõned koolid on ka selles püüdnud abiks olla.

Me oleme ka proovinud tuua need rehabilitatsioonimeeskonnad meile kohapeale. Meil on päris palju lapsi, kellele on ette nähtud teenused, mis toetaksid toimetulekut ka koolis, aga ta ei saa neid kasutada, sest ta elab siin, teenused on hoopis Tallinnas, keegi ei saa teda sõidutada. See läheb nii palju juba kooli tööst nagu välja.

Selge on see, et lapsevanem ei jõua kaks korda nädalas keset päeva linna sõita, me saame sellest ka aru. Tegelikult see läheb ka ennetuse alla, kui ta hakkab abi saama.

Töövahendite ja materjalidega seotud probleemid, eelkõige mitmekeelses koolis, mõjutavad olulised spetsialistide tööd. Räägitakse nii **logopeedide kui ka psühholoogide kasutatavatest õppematerjalidest, hindamis- ja töövahenditest (nt jalamatt, kummipallid vms)**, mida oleks spetsialistidel vaja. Samuti koolitustest, mida vene keeles on vähem.

Meil on vene kool, meil on venekeelsetest materjalidest puudus. Spetsialistid kasutavad väga palju oma koostatud materjale, õpetajad samamoodi. Kasutavad materjale, mis ei ole tänapäeval võib-olla kõige moodsamad, võrreldes eestikeelsete materjalidega.

Eestikeelne logopeedia ja venekeelne logopeedia ei ole sama. Tähe ülesehitus, artikulatsioonimehhanismid ei ole samad. Eestikeelsed materjalid venekeelse lapsega tegelemiseks ei sobi. Samamoodi on ka psühholoogias. Kõik üks ühele ei sobi. Tõlkimine ei sobi, see peab olema ikkagi suunatud.

Ei ole venekeelseid koolitusi. Enamik venekeelseid on tasulised või pakutakse ainult oma KOV-i töötajatele, nt Tallinna linn pakub ainult Tallinna spetsialistidele.

Välja tuuakse ka **füüsilise ruumi vajadus, mis alati ei ole nõuetekohane**. Arutletakse, milline peaks välja nägema logopeedi või psühholoogi kabinet, et inimesel oleks seal hea olla. Alati ei ole võimalusi, et sobiv mööbel või vahendid osta, teinekord ei ole ka piisavalt ruumi soovide elluviimiseks.

Teinekord on vaja, kui laps muutub ärevaks, temaga kuhugi minna, kus ta saaks rahuneda. Uued koolid, mis tehakse, sinna on juba neid kohti planeeritud. Meil on ilus mõis küll, aga konkreetset eraldi ruumi, kus ta saaks rahulikult olla, meil nii palju ei ole. Laps õppis kaks aastat siin, õppis kõõgis, see ei ole ka nagu päris õige. Aga ta sai rahulikult omaette olla.

Igal spetsialistil ei ole ka **oskusi**, et töötada erivajadusega lastega.

Ma teen hästi palju kõiksugu ennetust, see aga ei tähenda, et olen kvalifitseeritud töötama käitumisraskustega lastega. Selleks on täiesti eraldi eriala, eripedagoog. Et lapsega järjepidevalt töötada, selleks puuduvad mul oskused, selleks on vaja viis aastat õppida.

Ei saa koolitada inimest eripedagoogiks, selleks peab minema õppima eripedagoogiks ja töötama eripedagoogina.

Innove ja Rajaleidja keskustega seotud probleemid

Vestlustel tuuakse välja, et Rajaleidja keskus peaks olema peamine partner. Kohati on see küll bürokraatlikult nii, kuid tegelikku abi ega toetust sealt ei saa. Tuntakse, et **alati ei saada abi, näiteks Rajaleidja keskusest või Innovest**. Probleemid tekivad ka siis, kui lapsega on tehtud tõhusat tööd, aga Rajaleidja otsus on puudu ja lapse edasiseks toetamiseks on seda vaja.

Selle kohta ei osanud Innove kohe mitte midagi meile öelda, kuidas sellise lapsega toimetada – ingliskeelsega. Me jäime täiesti üksi. Korduvalt, mitu korda küsisime abi, lõpuks nad ütlesid: teate, me ei teagi, kuidas seda asja ... Ka sealtpoolt oleks võinud saada tuge või abi ja nõu, aga seda sealt ei tulnud.

Rajaleidja on A ja O, kõige tähtsam. See justkui on muutunud abiandvast organisatsioonist bürokraatlikuks mutriks, mida peab kindlasti silmas pidama.

Koostöö Rajaleidjaga on pigem millegipärast aina rohkem pettumust valmistanud. Kui kuulata ka teisi koole, ka sealt kuuleb sellist ...

Tuuakse välja, et **koostöö Rajaleidja keskusega on vahel keeruline** – keskusest tulevad otsused, mida koolidel on raske täita, sest puuduvad spetsialistid ja võimalused. Soovitakse tegelikku koostööd, mis algab esimesest kontaktist lapse ja perega, mitte koostööd, mis algab pärast otsuse langetamist.

Innove Rajaleidja spetsialist kirjutab lapsele teenuseid: vähemalt kaks kahetunnist logopeedilist tundi, vähemalt kaks psühholoogi tundi, vähemalt üks kord eripedagoog. Nad ei küsi meie käest, nad ei küsi kooli käest, kas meil on ressursse, kas meil on võimalus toetada seda, mida pakub meile Rajaleidja spetsialist. Miks nad ei ... Tahaks, et nad räägiks meiega, et nad küsiks, kas teil on selline olukord, kas te saate aidata lapsi, anda talle kaks korda logopeedi, kaks korda psühholoogi ...

Meie keelekümbelklassis õpib laps, kellele on ettenähtud eestikeelne logopeed. Meie koolis eestikeelset logopeedi ei ole. Kõigepealt, selge see, et vene keeles logopeed alguses saab aidata last. Aga kust me võtame eestikeelse logopeedi? Me pöördume linnavalitsuse poole. Ei ole.

Siis me otsime veel lahendusi. Miks enne seda, kui te soovitate meile, ei taha te küsida meie käest, kas meil on võimalus või ei ole? Mitte pärast ... Pärast otsust on tihe koostöö. Aga enne seda? Kui laps käib seal ära ja siis tuleb otsus ja ... selle vahepealne osa on natuke nagu tühi auk. Koostöö Rajaleidjaga peaks olema enne seda. Otsustada saab ükskõik mida, reaalsus on koolides hoopis teine.

Eripedagoogi meil koolis ei olnud, sel aastal õnneks tuli, aga meile kirjutatakse, et peab olema eripedagoog.

Räägitakse, et **Rajaleidja keskuse spetsialistid vahel ka ei usu kooli töötajaid, ei usalda nende hinnangut.** Põhjusena pakutakse välja, et keskuse spetsialist ei näe last tema igapäevases keskkonnas pika aja jooksul ja seetõttu ei pruugi ka probleemi näha.

Olen palju kokku puutunud sellega, et õpetajate sõna Rajaleidjas ka ei maksa. Ma ju saadan lapse sinna, ma olen vaadelnud teda, fikseerinud, olen palunud teistel õpetajatel – kõik on kaardil olemas, kogu meie ühine arusaam või hinnang, kuidas seda last peaks aitama, mis on tema probleem. Kuidagi näed, et rajaleidjast tuleb hoopis teine ... nagu sõidetakse üle sellest, seda ei võeta arvesse.

Seal on laps üksinda, temaga tegeletakse seal üksi, saabki tähelepanu, mida ta koolis või lasteaias võib-olla ei saa nii palju, just käitumisprobleemid. Võtab end seal kokku, tihti öeldakse, et polegi midagi.

See on see sama, et Rajaleidja tuleb siia, vaatab üks kord lasteaialast: käitubki ilusti ja kõik on kena, aga tegelikult ...

Arvatakse, et **Rajaleidja keskus on viimasel ajal üle koormatud** ja seetõttu ei saa sealt enam abi, nagu varem sai.

Äkki neil ka koormus kasvab ja nad ei tule sellega toime, mul on selline tunne. Varasemad kogemused, mitu aastat tagasi, sealt on väga positiivne kogemus. Ma tõesti sain Rajaleidjast abi. Aga nüüd uue klassikomplektiga on nagu ... Ma pean ise nii õudselt kogu aeg helistama, küsima ja uurima. Koostöö on selline ... nigelavõitu. Kui ma oleks praegu lapsevanem, ma tõesti loobuks mingil hetkel.

Kuidagi viimasel ajal on pettumust ... Siiralt tahad abi, tõesti sul on tuge ja abi vaja kuskilt ... Asjaajamine, mis sellega kaasneb, on meeletu või tohutu tegelikult. Lootusetuse tunne, ei olegi nagu midagi teha.

Õpetajatega seotud probleemid

Väga palju räägiti õpetajate hoiakutest ja käitumisest, mis oluliselt mõjutavad tugispetsialistide tööd. Mõned **õpetajad ei usu, et vaimse tervise probleemid on olemas** ega toeta tugispetsialiste.

Teinekord on tõesti nii, et lapse kohta on tekkinud eelarvamused. Kuigi näiteks oleme andnud nii psühholoogi kui ka sotsiaalpedagoogi hinnangu, et lapsel ongi näiteks ärevushäire ja ta ei saa klassi ees vastata, siis ikkagi on veel õpetajaid, kes ütlevad, et nemad sellist jama ei usu ja laps manipuleerib. Need õpetajad ei usu ka meid kui tugispetsialiste.

Nad ei ole valmis natukenegi enda poolt midagi muutama, panustama või kaasa mõtlema, et me kõik koos saaks nende laste paremale toimetulekule kaasa aidata. Et see olevat nõme ega töötavat.

Ma olen proovinud väga emotsionaalselt ja tulihingeliselt kaitsta mõnd last ja rääkida probleemi tagamaid oma valdkonnast lähtuvalt. Aga mõne hariduskraadiga inimese jaoks ei ole nagu olemas sellist varianti, et võib olla vaimse tervise probleem, ärevus, stress või depressioon. Arvatakse, et see võrdub manipuleerimisega.

Õpetajad ei pruugi ka **osata märgata lapse käitumise taga tema vajadusi ja muresid.** Pigem nähakse soovimatut käitumist ja tuntakse ennast seetõttu häirituna. Kehvaks hinnatakse õpetajate oskust keeruliste olukordadega toime tulla ja neid õpilasega lahendada.

Mõnikord tuleb ette mitte käitumise kirjeldust, vaid sildistamist, hinnangute andmist või õpetaja ütleb näiteks otse välja, et laps on nii ülbe, tal on nii kõrge enesehinnang, et selle ülbusena ta ei jõua mitte kuskile.

Mõnikord õpetajad ei tea, milline lapse käitumine võib olla märk vaimse tervise häirest, näiteks kas või see, et keegi on ülbe, ütleb tundides korduvalt midagi halvasti. Ja siis õpetaja kirjutabki, et see on pahatahtlik õpilane, vastik laps ... Aga tegelikult ilmselt on lapsega midagi korrast ära, kui ta niiviisi käitub.

Mõnikord õpetajale tundub, et õpilane solvab teda. Kuidas saab üldse õpilane solvata õpetajat? See ei tule ju kõne allagi! See, mida õpilane teeb, see ei saa olla õpetaja solvamine. Peab aru saama, et kui laps kas või kasutab rumalaid sõnu, siis see ei tule täiskasvanu sisse. Aga õpetaja ei jõuagi sageli selleni, siis ta on haiget saanud ja õpilane on teda justkui solvanud.

Siiski tuntakse, et **õpetajatele on pakutud päris palju koolitusi ja enesetäiendusvõimalusi, aga need ei toimi alati** ega mõju kõigile. Näiteks on koolides püütud korraldada koge-

musnõustamist (kovisioon) õpetajatele, aga õpetajad ei ole valmis osalema, sest ei soovi oma muresid teistega jagada või ei usu, et see võiks neile abiks olla.

Ei saa öelda, et meil ei ole õpetajatele pidevalt enesetäiendamise võimalusi. Meil on väga palju koolitusi suhtlemise teemal, et kuidas konflikte paremini lahendada.

Meie direktor on küll teinud koolitusi, organisatsioonikultuurist näiteks. Aga kas see aitab või ei aita, ma ei oska öelda. Kui inimene on näiteks 55 aastat vana, võib ta loengu küll ära kuulda, aga tunnis ikkagi teeb neid asju, mis ta teeb.

Ma üritasin kovisioone teha õpetajatele ja see eriti ei õnnestunud, sest kohale tuli väga vähe inimesi. Üks entusiastlik õpetaja oli, kes käis väga pikalt, aga enamik ei tulnud. Ma arvan, et väga paljudel õpetajatel on hirm, et nad ei ole ise piisavalt tublid või ei oska piisavalt midagi, nad ei taha, et see tuleks välja.

Mõnikord ei taha õpetaja ka lisaabi klassiruumi ega ole valmis tugisõpsiku või abiõpetajaga koostööd tegema. Selle põhjus võib samuti olla tunne, et ei saada ise hakkama või hirm, et keegi hindab tema tööd.

Võib olla nii, et õpetaja ei taha tugipersonali oma klassi, töötab nii õudselt ise sellele vastu. Kindlasti see raskendab tugisõpsikute, tugipersonali tööd. Sa oled kohustatud olema seal klassis, su leping näeb seda ette, laps vajab abi, aga saad iga keharakuga aru, et sa ei ole klassi oodatud. Ei ole võimalik niimoodi töötada.

Paradigma vajab muutumist. See on ka teistele lastele abiks, et nemad ei kannataks. Nemad peavad ju ka sama korraliku õppe, mitte et tegeletakse ühe-kahe lapsega.

Keerulisemates olukordades on olnud teinekord vaja lapse rühma vahetada, sest õpetaja-õpilase omavahelised suhted on nii kehvaks läinud.

Õpetajad ka vahel kiusavad lapsi. Ikka on inimesi, ka õpetajate seas, keda ei ole võimalik muuta ja kes ei saa ka aru, mida nad valesti teevad. Nende jaoks on alati laps süüdi, paha. Mõnikord ongi konflikt nii tugev, et oleme läinud sinnani, et peame näiteks lapse rühma vahetama ja olukord muutub.

Lastevanematega seotud probleemid

Kõigis vestlustes räägiti ka lastevanematega seotud probleemidest, mis tugispetsialistide tööd mõjutavad. Lastevanemad ei saa alati aru oma rollist lapse toetamisel, mõned vanemad on väga nõudlikud, teised annavad lubadusi, mida nad ei pea, kolmandad taandavad ennast vastutusest laste kasvatamisel.

Ühest küljest on nad liiga kaitsvad, teinekord aga on täpselt sama asi, et nad ei näe, et selle lapse probleemide võti peitub tegelikult neis endas. Kõige lihtsam on alati öelda, et kool on süüdi, õpetaja on paha, keegi mitte midagi ei tee. Meie koolis toimetame kõik selle ühe lapse ümber, aga kodust peaks ka tulema sama tegevus või toetus.

On ka selliseid vanemaid, kes tulevad ja nõuavad, nõuavad ... Nad ei kuulagi, mis neile räägitakse, lihtsalt nõutakse, et peab olema nii ja kõik.

Mõned vanemad ütleavad, et teevad kõik ... Jah, lähen, pöördun. Aga mitte midagi ta ei tee.

... meie peame tema last kasvatama. Tema on nagu kõrvaltvaataja rollis.

Tuuakse välja, et lastevanemad pigem pelgavad tugispetsialiste: tugispetsialisti kardetakse ja tihti keeldutakse tema abist. Koolil pole õigust last aidata, kui vanem abi ei soovi või sellest keeldub. Arvatakse ka, et vaimse tervise probleemi korral peaks laps abi saama olenemata sellest, kas vanem nõustub või ei nõustu sellega.

Lisaks on neid lapsi tavaklassides, sest vanemad arvaavad, et kui ta tavaklassis on, siis ei tule sildistamist. Ja keeldutakse igasugusest abist. Me oleme Innovesse ka pöördunud, sest lapse õigused jäävad tagamata keeldumise pärast. Ja siis see vaene laps on seal klassis, õpetaja võib kas või nahast välja pugeda, aga laps jääb teistest ikka palju maha.

Ma ei saa talle teha lihtsustatud õppekava, ma ei saa talle mitte midagi teha, kui mul ei ole selleks alust, kuigi ma näen, et laps käib koolis lihtsalt istumas. Kummaline olukord, et koolilt või õpetajalt on tegelikult võetud ära õigus toimetada selle järgi, mis ta näeb, et toimib. Teiselt poolt oodatakse, et ta toimetaks nii, nagu ta näeb, et toimib. Õpetaja on kahe tule vahel, mõlemalt poolt oodatakse midagi, aga need pooled omavahel ei sobitu.

Laps võib vajada abi, lausa meditsiinilist abi, kuid ta ei saa seda, sest vanem ei ole nõus. Lastekaitse ega keegi teine midagi teha ei saa. Lapsevanem on öelnud, et ta ei anna lapsele seda rohtu ... mitte ainult rohtu, vaid ta pole üldse nõus midagi tegema. Muul juhul, kui lapsel on füüsiline haigus, me ju sekkume. Ei ole mõeldav, et lapsel pimesool lõhkeb, aga keegi ei sekku, sest vanem näiteks ütleb, et „ei“. Kuid psüühiline haigus on samasugune haigus ... see otsus aga sõltub ainult vanemast.

Lastevanematel on raske uskuda, et nende laps võib teises keskkonnas teisiti käituda, et temaga võib probleeme olla. Lastevanemaid on kutsutud ka kooli tunde vaatlema, et nad näeksid, mis mured lapsel tunnis on. Enamasti vanemad kohale ei tule. Koostööst keeldumise põhjusena nähakse süütunnet, tunnet, et vanem on midagi valesti teinud.

Olin pikalt, viis aastat ühe poisi tugiisik. Tüüpiline lapsevanema jutt, et laps kodus ei käitu niimoodi. Me ei saagi võrrelda: üksik laps kodus, ta saab kogu tähelepanu kodustelt, see ongi erinev keskkond. Vanemad ei suuda seda mõista, kui laps kodus ei käitu nii, miks ta siis koolis peaks käituma nii. Seda on hästi tihti.

Nad on ise rääkinud, et kutsuge mind vaatlema, aga ei ole kohale tulnud. Olen pakkunud võimaluse mitu korda, et palun, tulge ja vaadeldge kohapeal, näete last teises situatsioonis, aga nad ei tule.

Lastevanemate kättesaamine on samuti oluline takistus, mida esile tõstetakse. Tuntakse, et abi vajavate vanemateri on väga keeruline jõuda. Näidetena nimetatakse koolitusi, mida lastevanematele on pakutud ja kuhu kohale tulevad vähesed.

Minu meelest esimesel aastal me proovisime ka lapsevanemate koolitusi teha, aga tegelikult neid tuli kohale vähe, alla 30 lapsevanema. Tulevad sageli need, kes on nagu ... kellel ei ole vaja võib-olla.

Kogu aeg on räägitud, et koolitame lastevanemaid ja ilmselt see on õige ka. Aga kui palju tuleb lastevanemaid koolitusele kohale? Ongi võib-olla kümme tükkki seal viiesajast.

Gordoni perekooli ju läksid tegelikult need tublid inimesed, kes on motiveeritud ehk nad on nagunii tublid, aga tahavad veel tublimaks saada. Aga abi ei jõua sinna, kuhu seda vaja oleks.

Lapsevanemad hoiavad infot kinni, see on samuti oluline takistus, mis välja tuuakse. Koolide vahel info otse ei liigu, Rajaleidja keskuse otsuste nägemiseks on vaja vanema nõusolekut ja kui vanem seda ei anna, siis kool infot ei saa. Kool peaks küll Rajaleidja soovitusi rakendama, aga kui nad otsust ei näe, ei saa nad ka lapsi aidata.

Koolide vahel info liikumine on igavene probleem. See käibki lapsevanema kaudu: tõesti, lapsevanem annab õiguse näha otsust. Ma näen, et otsus on, aga kui lapsevanem seda õigust ei anna, et me sisu saaks teada, siis me oleme lõhkise kiina ees. Me ei tea, kuidas selle lapsega toimetada.

Leitakse, et ka koolis pole loodud häid võimalusi lastevanematega suhtlemiseks. Kuigi sõnades öeldakse, et lapsevanem on alati kooli oodatud, ei ole see tegelikult nii.

Kool ise ka alati ei oska lapsevanemat vastu võtta. Kui ta tahaks näiteks niisama tulla, siis kool küsib, et miks te tulite. Alati räägitakse, et tulgu niisama ka ja räägime juttu. Kellel on aega? Ongi suhtumine, et kui on midagi juhtunud, siis ootame lapsevanemat, aga tegelikult peaks olema nii, et kui on hästi, siis ka oodatakse.

Inimeste, raha- ja ajapuudus

Suur probleem on inimeste puudus: tööd on pidevalt rohkem, kui teha jõuab. Tunnetatakse, et lapsed jäävad tööjõu puuduse tõttu vajalikust abist ilma. Inimeste olemasolu mõjutab ka seda, kas suudetakse midagi ennetuseks teha. Tuuakse välja, et vahel saadakse ametikohti juurde seetõttu, et probleeme on palju. Tuntakse, et vajadus tugispetsialistide järele on palju suurem, kui praegune võimekus teenust osutada.

Tugispetsialiste peaks olema rohkem. Jõuame jälle algusesse tagasi, et meie üks liige peaks olema eripedagoog, aga meil ei ole. See osa on katmata, oma võimete ja oskuste piires proovime seda ka näpistada oma tööst, aga see ei ole õige. Tegelikult ikkagi jääb laps vajalikust abist ilma.

Me otsime juurde ühte sotsiaalpedagoogi, eripedagoogi ja logopeedi.

Teha on rohkem, kui me jõuame. Hästi palju on selliseid lapsi, kes vajaksid üks ühele tööd. Ikkagi, tulekahju kustutamine on see praegu ...

Tuntakse puudust eripedagoogidest, eripedagoogilisest abist ja logopeedidest. Isegi kui koolis on eripedagoogid olemas, ei ole neil aega osutada teenust üks ühele, vaid nad täidavad klassijuhataja ja õpetaja rolli näiteks väikeklassides. Logopeede pole piisavalt koolitatud, et neid oleks võimalik kooli tööle võtta.

Keeruline on, et Innovest tulevad laste otsused, kus peaks olema kaetud nii psühholoogiline tugiteenus kui ka sotsiaalpedagoogiline, aga kõige suurem rõhk on eripedagoogiline tugiteenus, kus lapse peaks saama võtta klassist välja eripedagoogi juurde – ei ole inimesi.

Meil on üks eripedagoog, aga ta on klassijuhataja ja õpetaja rollis.

Meil ei ole ka inimesi, logopeede, neid ei ole ju. Kust sa võtad kooli logopeedi, kui neid ei ole piisavalt koolitatudki?

Eriti keeruline on olukord venekeelsete spetsialistidega.

Venekeelseid otsime tikutulega taga, sest neid inimesi lihtsalt ei ole Eestis füüsiliselt olemas, sest neid ei valmistata ette. Neid valmistatakse ette eestikeelseks tööks, eriti logopeedid. Täiesti hullumaja on venekeelset logopeedi saada. Oleme püüdnud teha koostööd rehabilitatsiooniasutustega, aga kohe kui ütleme sõna „venekeelne“, siis öeldakse „Täna, meil on oma logopeedid nii üle koormatud, et meil ei ole võimalik teile lisaks mitte midagi pakkuda“.

Peale inimeste puuduse mõjutab tööd ka ajapuudus: abi vajava lapse aeg on samamoodi piiratud nagu tugispetsialisti aeg.

Näen, et laps vajab abi, kuid ma ei jõua neid tajusid ja muid asju niimoodi süsteemselt, ma ei jõua nende asjadega tegeleda ... Õpilase aeg on ju ka piiratud. See laps, kes muidu on hädas, ei jõua muidu ka oma asjadega valmis. Kust aga leida veel see aeg, et ta tuleb ja ma teen temaga spetsiifilist tööd? Aeg on ka see, mis paneb asjad paika.

Vestlustel arutleti, **miks on koolides tugispetsialistidest puudus**. Sotsiaalpedagooge on rohkem, suurem puudus on eripedagoogidest, magistrikraadiga eripedagoogid ei jõua üldse kooli. Kuigi psühholoogia eriala on populaarne, toodi välja, et koolipsühholoogi ei väärtustata sarnaselt kliinilise psühholoogiaga. Välja pakuti erinevaid põhjuseid, näiteks et **erasektor oma palkade ja klientidega on tööks motiveerivam**.

Ma arvan, et äkki nad on rohkem erasektoris? Rehabilitatsiooniasutused, võib-olla meditsiinis?

Erapraksised ... tal on muu hind ja ta ei tulegi kooli, kus tasu on midagi muud. Meil on selline kogemus olemas: ta läkski ära, erapraksises tal on kliente küll, vaatamata sellele, et tasu on kõrgem.

Psühholoogia eriala on väga populaarseks muutunud, aga koolidesse ei tulda sellepärast, et enamik tahab kliiniliseks psühholoogiks saada. Mina olen tundnud ka seda, et kliinilise psühholoogi ametikohta nagu väärtustatakse rohkem, koolipsühholoog, see on mingi tilulil ... Minu teada saab kliiniline psühholoog rahaliselt mingi kaks tuhat pluss eurot palka, mina saan tuhat ükskorda või midagi sellist.

Samuti leitakse, et tegemist on **keerulise, proovilepaneva tööga**, mis ei pruugi motiveerida uusi spetsialiste. Tugispetsialisti tööd saab teha inimene, kes seda tööd armastab ja **naudib** – seda pole võimalik muul viisil teha.

Võib-olla sellepärast ei tule ka tugispetsialiste kooli, et see on ikkagi suhteliselt raske. Ütleme nii, et mujal on lihtsam, töö koolis on ikkagi eesliinitöö, seal ei ole midagi öelda.

Koolis ei tööta sa motiveeritud klientidega. Aga kui psühholoogid töötavad ametikohal, siis tema juurde läheb inimene, kes on valmis, koolis sa tekitad seda valmisolekut.

See on ka niisugune töö, et tuleb koju kaasa, mõtetes ju. Kõik ei ole selleks valmis. See nõuab ikkagi ju suhteliselt palju.

See ongi selline eriala, mida ei saa teha niimoodi, et tuled siia vastumeelselt. Peadki seda rõõmuga tegema.

Pakutakse välja, et **tugispetsialistide arv koolis peaks olema seotud õpilaste arvuga**. Üldiselt arvatakse, et töömaht on praegu väga suur ja abi vajavaid lapsi rohkem kui inimesi. Peale õpilaste arvu mõjutab töömahtu aga ka see, kas spetsialist saab tegeleda ainult oma valdkonnaga või peab osutama ka nn puuduolevaid teenuseid.

Laste arvu järgi peaks olema, mitte ainult nii, et õpetajate arv tuleb, vaid et tuleb kohe ka tugispetsialistide arv. Siis ei saaks KOV puggeda kuskile taha ... Laste selle arvu kohta peabki olema tagatud see spetsialist, sest siis on spetsialistidel aega teha õpetajatega koostööd ja ennetada.

Küsimus on ka selles, kas see üks sotsiaalpedagoog teeb eripedagoogi tööd ja kas logopeed on ...

Mõnes koolis, kus on 120 õpilast, on üks sotsiaalpedagoog täiskohaga tööl. Meie koolis on umbes 1600 peale kaks sotsiaalpedagoogi. See on nagu ebavõrdsus: töö tegemise tulemuslikkus ei ole ju ka võrreldav.

Sellise suurusega koolil on üks abiõpetaja kogu kooli peale. Kuidas tööd korraldada ühe abiõpetajaga? Tegelikult oleks igas klassis vaja ...

Teravalt kerkib esile **spetsialiseerunud koolide vajadus**, sest tuntakse, et praegune süsteem ei aita kõiki abi vajavaid lapsi. Siiski on lapsevanemal õigus otsustada, millisesse kooli ta soovib lapse panna ja millist abi ta on nõus vastu võtma.

Äkki meil on ühiskond nii küps, et arutada uuesti nii laialdast kaasamise küsimust. Mingil juhul siiski saaksid erikoolid lapsi paremini toetada. Me oleme läinud hästi ühte teed, mitte suhtumise, vaid abi mõttes. Tuleks läbi mõelda erikoolide variant, mõned lapsed, neil oleks sellest kasu.

Kas oleks mõistlik koondada korralik tugisüsteem ühte kooli, need lapsed, kellel on äärmiselt raske, kes ei saagi tavakoolis hakkama, seavad teisi ja õpetajaid ohtu ... Kas oleks mõistlikum, et nad saavad oma hariduse sealt, kus nad on abistatud?

Meil küll koondatakse vallas ühte kooli tugisüsteemid, aga me ei saa last sinna suunata. Kui vanem tahab panna ta kodukoha kooli, ei saa me mitte midagi teha. Ehkki me teame, et esimesse klassi tuleb laps, kes vajaks väikeklassi, talle on kirjutatud väikeklass, ei saa me midagi teha, sest vanem tahab, et ta oleks tavakoolis.

Kui vaadata riigi tasandit, tundub mulle, et see küsimus hakkab natuke vaibuma. Tundub, et probleem oleks nagu lahendatud, juba moodustati Rajaleidja nõustamiskomisjon ja lastele antakse soovitusi ning kool justkui peab seaduse järgi neid soovitusi täitma. Aga kui asja seestpoolt vaadata, siis ... reaalse tegutsemise ja kõikide nende nõuannete ja soovitude täitmise tasandil on ikka väga palju, kuhu saaks areneda.

Teiste spetsialistidega võrreldes hinnatakse oma **töökoormust märksa suuremaks**, mis omakorda mõjutab ka töö tulemuslikkust.

Noorsoopolitseinik küsis minu käest, mitu juhtumit mul on laual, et keda ma pean haldama. Ma ütlesin, et ma ei oska kokku lugeda, ma arvan, et üle neljasaja. Misaaja? Mul on 30 toimikut ja ma lähen kohe hulluks. Tema lahendab oma juhtumi ära, aga mul on laps koolis

esimesest klassist kuni üheksandani.

Ei saa kvaliteeti, kui sul on nagu kvantiteet.

Minul tekib alati selline tunne, et rääkides sellest tööst, mis me teeme, tekib kanala tunne, et kus see kana siblib kogu aeg: siblib, siblib, siblib ja jääbki siblim. Et sa siblid, sa kogu aeg teed midagi, kogu aeg teed, aga tegelikkuses oleks rohkem vaja, ütleme just see, et inimesi on juurde vaja.

Kõige raskem ongi vist nendel koolidel, kus on need kohalikud omavalitsused ja kus on rasked piirkonnad. See on nii suur piirkond ja kui peab igasuguseid toetusi välja andma ... Väikesed omavalitsused mõnikord väga panustavad ja on palju rohkem võimalusi.

Kui me koolis tahame ennetusse panustada, siis öeldaksegi, et teie koolis tahate, tehke ise. Omavalitsus võiks ka rohkem panustada millegagi, et see taandub rahale, kas see läheb nüüd sinu eelarvest või sinu eelarvest, see on nagu kõige tähtsam küsimus. Aga tegelikult need inimesed on meil ju ühised, nad ju kõik elavad seal piirkonnas.

Kohaliku omavalitsusega seotud probleemid

Tähtis on **kogukonnapõhine koostöö**. Arutletakse koostöö olulisuse üle kohaliku omavalitsusega, mis mõnel koolil on sujuvam kui teisel. Mõne kooli tugispetsialistid on näiteks mitu korda teinud kohalikul tasandil ettepanekuid, mida ei ole arvesse võetud ja millele ei ole tegevust järgnenud. Teises kohas tuuakse välja häid koostöökogemusi, mida väga väärtustatakse. Tuntakse, et **peale kooli peab ennetusse oma osa andma ka kohalik tasand**.

Juhtkonnaga on meil kõik hästi, kuid kohaliku omavalitsusega siiski nii hästi ei ole. Nad võiks ka agaramad olla.

Meil on ikkagi konkreetseid ettepanekuid olnud, me pole lihtsalt vingumas käinud. Aga kuidagi on alati nagu jäänud need kuskile seisma.

Me ei saa seda üksi teha koolis, see peaks olema kogukonnapõhine.

Vallas on toetav suhtumine, kui sul on tõesti mure. Tihhti leitakse võimalused, tugiisik näiteks. Kui teraapiat on vaja, nad otsuse peale leiavad selle, kellel ka isegi ei ole ette nähtud ... Saime eelmise aasta kolmele lapsele, KOV tasustas.

Raha või selle puudus mõjutab ka tugispetsialistide arvu koolis. Öeldakse, et koroonaviiruse aeg on eelarveid negatiivselt mõjutanud ja pigem jääb tugispetsialistide koolis vähemaks. Räägitakse koolipidaja rollist teenuste rahastamisel ja tuuakse välja, et koolidel on vähe võimalusi mõjutada raha jagamise otsuseid kohalikus omavalitsuses. Koolidirektor saab teha kohalikule omavalitsusele ettepaneku ametikohtade loomiseks, aga kui raha ei leita, siis ei ole võimalik uusi inimesi ka tööle võtta.

Majanduslangus, mille praegu koroonaga kaasa tõi, seab oma piirid ja eelarve tõmmatakse koomale, mis tähendab, et palgafond on kohe ju väiksem. Kui raha ei ole, siis ei leita inimesi juurde.

On asunud seisukohale, et laps peab saama kodu lähedases koolis õppida, kõik lapsed peavad seal maksimaalselt saama ettenähtud tuge, aga meile öeldakse, et raha ei ole.

Kui KOV ütleb, et rahastus tuleb selles valdkonnas koomale tõmmata, siis juhtkond peab langetama rahastusotsused, sunnitud otsused. Otseselt ei ole see seotud kooli juhi tahtega, sest tema võimaldaks mida tahes, et lapsel oleks hea ja ta areneks. Aga kui ei ole raha, siis ei ole. Me ei saa pugeda inimeste puuduse taha, kui meil pole rahalist katet.

Räägitakse ka **kohaliku tasandi rahalistest võimalustest**, mis võivad oluliselt erineda. Leitakse, et väikestel omavalitsustel on mõnikord lihtsam aidata ja kooli toetada.

3. Koolijuhtide vestluste kokkuvõte

Kuidas panustavad koolid ennetusse?

Koolijuhid tunnevad, et **koolidel on ennetuses suur roll** ja tegeletakse eri valdkondadega, näiteks turvalisus, vaimne tervis, õppimine jms. Väidetakse, et kõike ei mõisteta koolis alati ennetusena, vaid tehakse selleks, et lastel oleks seal hea olla. Samuti tuuakse välja, et erineb ka pädevus probleeme ennetada.

Lihtsam oleks vist öelda, millega kool ei tegele. Tegelikult on küll väga suur valdkond meie käes: nii turvalisus, vaimne pool kui ka õpe ja muu ennetustegevus, millega me peaks tegelema.

Me oleme kasvatusasutus samamoodi. Kõik need valdkonnad peavad koolis olema kaetud ja, oleme ausad, neid valdkondi tuleb juurde. Kui pädevad me seal oleme, selles on praegu võib-olla probleem.

Ma ei tea, kas oleme alati osanud seda nii sõnastada, et see, mis me teeme, läheb nüüd täpselt sellesse lahtrisse, et nüüd me ennetame seal selle ära ...

Muidugi see vaimne tervis ka, see on suur murekoht laste seas.

Laste **vaimse tervise ja koolirõõmu säilitamisel peeti kooli rolli oluliseks** ning arutati, miks lapsed ühel hetkel enam koolis käia ei taha. Toodi näiteid tegevusest, mille eesmärk on säilitada laste koolirõõm, aidata esimese klassi lastel sujuvamalt koolieluga kohaneda, luua võimalus mängimiseks ja niisama olemiseks.

Lapsed tulevad kooli ju uudishimulikena ja meil õnnestub see esimese aastaga korralikult ära lõpetada ... See on meie fenomen.

Ma olen olnud mures. Esimese kuu jooksul küsin esimese klassi õpetajatelt, et ega te ometi veel õppima ole hakanud, võtke rahulikult. Tulevad lapsed kooli, neil on ju tähed selged, aabitsat ei ole eriti vaja, kõik on ju ära drillitud ja tehtud. Selline mõistlik ja rahulik sisseelamine, võib-olla siis jääks rahu või koolirõõm ikka alles ja võib-olla hoiab vaimset tervist ka.

Milliste probleemide ennetus on koolis keskne?

Koolijuhtide hinnangul **vastutavad nad kogu kasvatusprotsessi eest** ja seetõttu on keeruline esile tuua üht konkreetset teemat. Igas koolis on oma probleemid, mis on just seal parasjagu suurema tähelepanu all. Esile tuuakse nii uimastid, sotsiaalsed probleemid, koolis edasijõudmine kui ka koolis käimine, vaimne tervis, internetiturvalisus.

Enamik probleeme on seotud sotsiaalsete probleemidega, koduse olukorraga.

Küsimused, mis meil kord nädalas on laual, on õppe-dukus, koolikohustus ja ka käitumisprobleemid.

Minul ausalt öelda oli kooliaasta alguses täitsa oma-moodi šokk, kui levinud on praegu meie kooli õpilaste seas mõnuained. Üks on huuletubakas. Ja väga suureks mureks on saanud ka kanep.

Ennetuse sisu ja peamised sihtrühmad

Peamisenena kirjeldatakse **tegevust õpilastega** (nt arutelud klassides või oskuste õpetamine), **lastevanemate arendamist, varast märkamist, koostööd kohaliku omavalitsuse partneritega, külaliste kutsumist kooli ja koolitusi**. Ka kooli õhkkonda ja häid suhteid peetakse ennetuses tähtsaks.

Ennetuse mõttes loodame palju sellele, et lapsed tulevad ja ütlevad, kui neil on mured ja nad saavad nendest rääkida. Teiseks, et klassiõpetajad märkavad.

Meie suhtleme hästi tihedalt noorsoopolitseinikuga, just ennetustöö vallas suhtleme. Ta käib väga sageli klassides rääkimas. Kindlasti on meil sotsiaalpedagoog, kes käib klassides rääkimas. Me peame lastevanemate kooli. Püüame võimalikult palju kaasata lapsevanemat, aga ei ütle, et see iga kord väga hästi õnnestub.

Oleme päris mitmel aastal teinud koostööprojekte ja kutsunud seitsmendatele klassidele rääkima. See on

Keila lähedal asuv Lootuse küla. Seal on inimesed, kes on tõepoolest kõik neid asjad läbi teinud. Ja oma kogemuse põhjal nad neist asjadest räägivad, nad on põnevad, nad ka teavad, millest nad räägivad.

Ennetuse all tuuakse välja koolitusi, **väliskülaliste kutsumist peetakse oluliseks laste käitumise ja heaolu mõjutamisel**. Arvatakse, et väliskülalised on väga pädevad, teiselt poolt annab nende kutsumine võimaluse probleemidest avatult rääkida. Ühine mõte on, et koolitamiseks raha jagub ja tuntakse puudust nimekirjast, kus oleks kirjas head esinejad ja koolitajad.

Me saame sisse osta koolitusi ja esinejaid igas valdkonnas. Ei saa öelda, et praegu oleks see rahapuuduse taha jäänud.

Minu meelest võiks olla lektorite list kusagil, sest kui leiame, et meil on kuskil kitsas king ja otsime esinejat, siis head esinejat on väga raske leida. Üldiselt on head esinejad väga hõivatud, et neid üldse kooli saada. Hea oleks, kui meil oleks head spetsialistid teemade kaupa, et neid oleks võimalik koolidel tellida.

Omavahel jagati häid kogemusi tegevuse kohta, mille eesmärk on vähendada probleemide tekkimist. Välja toodi näiteks **pikk koolipäev, hommikuring, lugemisring, kodutööde tegemise klass**. Kõigi nende eesmärk on luua heade suhete kujunemise võimalus, toetada koolirõõmu säilimist, ära hoida õppes mahajäämist.

Me oleme nüüd mõni aasta proovinud esimeses ja teises klassis pikka koolipäeva. Nad tulevad kell kaheksa ja lähevad kell kaks. Seal sees on tulemise tunnid, kus nad saavad rääkida, ja vahepeal on mõtlemise tunnid, päeva lõpu poole nagu pikapäevarihma tund. Tiheda koolinädala oleme suutnud muuta pikemaks.

Meil algas esimestes klassides päev hommikuringiga. Samamoodi oli see mõeldud selleks, et need lapsed, kes on unised, ärkavad teiseks tunniks üles ja suudavad õpetööd teha, ja need lapsed, kes hommikul tahavad kõik surnuks rääkida oma eelmise päeva tegemistest, saavad ennast välja elada. Rõhuasetus on justnimelt suhete loomisel, et selleks on siis aega.

Praegu on lihtsalt niisugune olukord ühiskonnas, et lapsevanemad ei võta aega, et oma lastega õhtul koos loeks. See, et lapsel on kord nädalas lugemisring, mida veab klassi õpetaja, selleks ei pea olema erialaspetsialist. See on andnud väga positiivse tulemuse lugemissoravuse toetamisel.

Kodutööde klassi rakendamine, et koondada need lapsed, et kes ootavad trenni või kelle vanemad tulevad hiljem. Neil on võimalus abiõpetaja järelevalve all teha koduseid töid ja vajadusel neid juhendatakse. Sellel ei tohi olla karistustunnet juures. See on tugimeede, et lapsel oleks võimalik paremini hakkama saada, mitte see, et kui sa nüüd koduseid töid pole ära teinud, siis

sunnime sind veel pärast tunde koolis õppima.

Kuidas planeeritakse ennetust koolis?

Vestlustel jookseb läbi kaks mõtet: **mõnel tegevusel on vastutajad** ja planeeritakse pikalt ette (nt eelmise kooliaasta lõpus või uue õppeaasta alguses), muu tegevus on pigem **juhtumivõi olukorrapõhine ja puudub konkreetne vastutaja**. Mõnes koolis on rollid, tegevuskava ja koostööprotsessid ennetusvaldkonnas selgemalt kindlaks määratud kui teises.

Meil ei olegi otseselt vastutajat, põhimõtteliselt kokkulepped on, et õpetaja vastutab kõikide valdkondade eest.

Meil on tegevus peamiselt juhtumipõhine. Kui õpetaja märkab klassis, siis ta annab selle juhtumi edasi sotsiaalpedagoogile ja kui sotsiaalpedagoog on juba lapsega tegeleenud, siis psühholoogi juurde juba vajadusel.

Meil on väga tõhusalt töötav tugikeskus. Nemad teevad ikkagi oma plaanid väga täpselt, nii ennetustöö kui igapäevatöö kohta.

Eks see ole jäänud tugispetsialistide kanda, et psühholoog ja sotsiaalpedagoog ... Eks see ole jäänud nende kahe töötaja õlgadele ... ennetustöö ja ka juhtumipõhine töö.

Kuidas koolid suudavad tegeleda ennetusega ja juhtumeid lahendada?

Vestlustel jäi kõlama, et **koolide võimekus on väga erinev ja sõltub ka sellest, kui palju on koolis erivajadusega lapsi**. Mida rohkem on individuaalset tuge vajavaid lapsi, seda vähem jõutakse panustada varajasse märkamisse ja universaalsesse ennetusse. Mida rohkem jõuab tugispetsialist käia näiteks tunde vaatamas, seda rohkem jõuab ta ka juhendada õpetajat ning panustada universaalsesse ennetusse. Selleks tal aga tihti aega pole.

Meie koolis on kahjuks fookus nii-öelda otsusega lastel sellepärast, et see maht on juba nii suur, et ennetuseks kui selliseks jääb väga vähe ressursi. Meie jaoks on asutuses katsumus juba see, et üldse üldtoega tegeleda.

Õpetaja on loodetavasti see spetsialist, kes märkab, kui tema õpilases toimub mingi muutus. Siis ta saab kaasata teise spetsialisti. Aga see eeldabki, et kui psühholoog tahaks minna või teeks vaatlusi regulaarselt, oleks tal selleks aega. Mitte ta ei osuta teenust ainult nendele lastele, kellele see on otsusesse kirjutatud ja kelle vanemad näiteks nõuavad seda.

Kriisidega toimetuleku kogemused on erinevad: mõni koo-

lijuht tundis, et keeruline on väljastpoolt kooli tuge leida, teine rääkis kriisidele reageerimise korral heast koostööst koolipidajaga.

Ega nõu ole kuskilt saada. Minul oli eelmisel nädalal väike kriis ... terviseameti telefon enam ei vasta ju poole viie ajal õhtul või on kinni ja sul ei olegi võimalik nõu

saada. Kriise, mida on kevadest saadik tulnud läbi elada ... Mina olen küll õppinud, et kellegi teise peale ei ole loota, ainult iseendale.

Kuhu mina ikka julgen ja saan pöörduda, on meie koolipidaja. Nii palju kui me isekeski suudame nõu pidada, siis enamasti ikka saame kõik asjad lahendatud.

Mis on ennetustöö peamised probleemid?

Kohaliku omavalitsusega seotud probleemid

Koolijuhid töid välja tegurid, mis nende tegevust ennetuses mõjutavad. Kooli jaoks on **koostöö kohalikul tasandil oluline, aga aeg-ajalt on see ühepoolne**: kool jagab infot, aga koolile ei anta teavet, mis võiks olla mõne lapse toetamisel abiks. Mõnikord on koostöö keeruline, sest kohalikul tasandil puudub vastav spetsialist (nt lastekaitse spetsialist).

Me oleme nüüd püüdnud korra perioodi jooksul sellise kokkusaamise tekitada, et saame kokku ühe laua taga: kooli HEV-inimesed ning valla sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad ning lihtsalt vaatame üle, mis meil kuu aja jooksul on juhtunud. Eks see küll rohkem kipub olema, et kool jagab infot ja omavalitsus kuulab. Aga tundub, et see on meid aidanud ja jõuame veidi kiiremini mõne lapseni.

Lapsevanem ei pruugi hoolida sellest, kas tema lapsel on kõht tühi ja see info ei pruugi koolini jõuda, kui laps seda hästi varjab. Aga näiteks lastekaitse võib olla teadlik, kuid ei jaga kooliga infot, et selle lapse võiks suunata sööma, mida koolil oleks lihtne teha.

Koolijuhid töid välja, et kui ühelt poolt pole tugispetsialiste leida, siis teiselt poolt ei ole neil võimalik ka tugispetsialiste alati tööle juurde võtta. Takistuseks on **kohaliku omavalitsuse arusaam tugispetsialistide vajadusest koolis, mis alati ei lange kokku koolijuhiga arvamusega**. Mõnes omavalitsuses on koostöö parem kui teises. Praeguses süsteemis otsustavad kohalikud omavalitsused, kui palju tugispetsialiste peaks koolis töötama ja kui suur on nende palk. Kooli vajaduste selgitamisel on abiks olnud kooli hoolekogu, kelle toetus on aidanud tugispetsialiste kooli juurde saada.

Meil praegu on ette nähtud valla poolt justkui üks psühholoogi ametikoht. Minu jaoks ei ole mitte kuskilt otsast mõistlik. Kokkuvõttes kannatab ikkagi laps.

Kui mina olen proovinud põhjendada, ma näen vajadust spetsialistide arvu suurendada, siis nende vastus on olnud, et nemad seda vajadust ei näe.

Vallas on selline rahastusmudel, et koolil on võimalus valida, mis spetsialisti ta võtab. Aga see tähendab, et mõne teise spetsialisti pean jätma võtmata. Aga ma ei

sa öelda, et mul mõnda teist spetsialisti vaja ei oleks, ükskõik, kas see on abiõpetaja või on see haridustehnoloog.

Ühiselt leiti, et **tugispetsialistide palgad peaksid olema samad mis õpetajate palgad** ja vaja oleks riiklikke norme või tasuks arvestada kogu palgafond riigi eelarvesse.

Tugispetsialistide palgad võiksid ka minna riigi arvu hulka, siis oleks vähemalt garanteeritud mingi palgafond, millega saaks nendele maksta õpetajaga võrdväärset palka.

Lastevanematega seotud probleemid

Arutleti, kui keeruline on lapsi õigel ajal toetada, kui lapsevanem keeldub probleemi tunnustamast või sellega tegelemast. Kõik arvasid, et kui lapse abivajadust on märganud ja kinnitanud mitu spetsialisti, siis **ei tohiks olla lapsevanemal õigus teenustest ja abist keelduda**. Näiteks räägiti juhtumitest, et laps pole õigel ajal abi saanud ja töö lastevanematega on võtnud pool või isegi mitu aastat. Abi on olnud sellest, kui lapsevanem suunatakse mitme spetsialisti juurde, kelle ühtne arvamus vahel võib mõju avaldada.

Väga sageli märkame, et lapsel on erivajadused, kuid selle selgitamine lapsevanemale ... See võtab aega ja osa ei taha alguses sellega nõustuda ega leppida. Aasta-kaks läheb võib-olla kaduma, enne kui ta nõusse saame.

Õpilane, kes ilmselgelt on oma emotsioonidega nii hädas ja keda võib-olla võiks aidata ravimid, on vägivaldne, ta on selline, kes ei kontrolli üldse oma emotsioone ega hetkeolukorda. Aga lapsevanem ütleb, et tema ei taha oma lapsele ravimeid anda. Ja meie oleme siin täiesti võimetud.

See on tohutu veenmine ja aeganõudev ning energiat nõudev protsess. Me oleme viimasel ajal saanud vanemate nõusolekud tänu sellele, et oleme öelnud, et okei, te saite siit selle otsuse, mis teile ei meeldi, aga võtke siis ühelt poolt veel ... Kui ta siis saab teisest kanalist ka otsuse, siis hakkab ta jõudma sinnani ... Sellele kulub

pool aastat, aga laps vajab toetust kohe, väga kiiresti, probleem ju süveneb.

Leiti, et koolidel peaks olema rohkem otsustusõigust, milliseid teenuseid nad suudavad pakkuda, milliste erivajadustega lapsi nad on võimelised oma koolis toetama ning millist infot on neil vaja, et lapsi kohaselt toetada.

Koolile tuleb anda siiski rohkem otsustusõigust, kool tuleb välja tuua klienditeenindaja rollist, et see klient on kuningas. See on minu meelest väga valesse kanalisse praegu läinud riigis.

Mis on koolide suhtes ikkagi täiesti kuritegelik, on see, et koolil puuduvad õigused. Kõik õigused on antud lapsevanemale. Et lapsevanem on see, kes otsustab, kui palju ta jagab infot kooliga, ka selle sama erivajadusega lapse kohta, et kui palju me üldse infot saame.

Samuti toodi välja, et **lapsevanema õigus infot kinni hoida takistab õigel ajal sekkumist**. Seda peeti raiskamiseks, kui lapse vajadusi on põhjalikult hinnatud ja sekkumisvajadus kirjeldatud, kuid teavet ei jagada kooliga. Võrdluseks toodi välja füüsiline tervis, kui last ei jäeta abist ilma üksnes seetõttu, et vanem sellega nõus pole.

Kogu tagasiside nõustamiskomisjonidelt ... Kool ei saa korralikult infot tagasi, sest lapsevanem saab infot kinni hoida. Siin peaks olema ikkagi kohustus, et koolile see info antakse. Kui lapsele ikka määratakse ... tehakse mingi otsus, siis see peaks olema kohustuslik. See kõik on ju mõttetu, kui vanem keeldub. Miks nõustamine ja spetsialistide juures käimine siis üldse, kui lapsevanem ei pruugi olla otsusega nõus ja tal on õigus otsustada, kas laps hakkab või ei hakka toetust ning abi saama.

Toodi välja ka häid kogemusi, kui koostöö lapsevanematega on aidanud probleemidele õigel ajal reageerida ja neid lahendada. Kooli ja lastevanemate head koostööd peeti väga tähtsaks. Pakuti välja, et **abiks võiks olla kohalik omavalitsus, kes saaks vanemaid nõustada ja toetada**, et laps õigel ajal abi saaks.

Me oleme näinud koolides ka toredaid juhtumeid, kui vanemad tunnistavad probleemi, on nõus kohe abi vastu võtma ja kohe hakkavad ka probleemid lahenuma ja saavadki lahendatud.

Tihti peale puuduvad toetust vajavate laste emal-isal vanemlikud oskused. Kas appi võiks tulla koolipidaja, sotsiaalosakond, kes omakorda aitaks vanemat nõustada ja toetada, et süsteem toimiks ning laps saaks võimalikult ruttu abi?

Riikliku õppekavaga seotud probleemid

Ühiselt toodi välja, et **praegu on liiga vähe võimalusi arendada õpilaste eluoskusi õppekava kaudu**. Tunnetati, et teatud asju peaks justkui õppekavaülelset õpetama, aga tegelikult tähendab see siiski, et nende teemadega tegeletakse teiste ainete arvelt. Toodi ka välja, et praegune õppekava sõltub palju sellest, kui hästi on keegi oma teema ministriumis n-ö maha müünud (nt keeletundide või ujumistundide arv).

Kui räägime õpilase väimsest tervisest ja üldse hakkamasaamisest ning iseenda tundmaõppimisest, siis õppekavas tuleks sellele anda palju, palju rohkem võimalusi, kui praegu on.

Riik eeldab, et osa asju on lastele õppekavaväliselt selgeks tehtud, aga see toimub nagunii teiste ainete arvelt, järelikult võiks neid teisi aineid siis vähendada, et oleks ka konkreetne ...

Esile toodi **inimeseõpetus**, mille kaudu on küll võimalik eluoskusi arendada ja väimse tervise küsimusi käsitleda, kuid leiti, et õppekavas on ainele liiga vähe aega pühendatud.

Rääkides inimeseõpetuse ainekust kui sellisest, on õppekavas häbiväärselt vähe sellele ainele aega pühendanud, kuid tegelikult on aine eluliselt vajalik. Üks tund nädalas – see on tilk meres, see ei anna mitte midagi!

See aine peaks olema põhikooli lõpuni kõikides klassides ja üks nädalatund on ilmselgelt liiga vähe. Ma arvan, et kahju on natuke väiksem, kui ma näiteks matemaatikas ei tea mingisugust osa sellest ainekust, aga kui ma tegelikult ei õpi või ei suuda õppida toime tulema iseendaga või ei tunnegi iseennast, siis inimesena, inimeseks kasvamisena on see ikka oluliselt suurem kahju.

Riigi roll otsustamisel ja vastutamisel võiks olla suurem: ühelt poolt on koolidele antud justkui vabadus, aga teiselt poolt piirab neid õppekava ja tunnijaotusplaan. Sotsiaalne järele tundi suuremat vajadust, et arendada õpilaste enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi süsteemselt.

Riiklikult peaks ükskord panema jala tugevalt maha ja ütleva, kuidas meil siis ikkagi on ja kuidas koolid peaksid tegema. Mitte niimoodi, et jätta kõik otsad lahti ja kool justkui kirjutab õppekava kokku ning siis on ta ühel ühtmoodi ja teisel jälle teistmoodi. Kuidagi lõtk on minu meelest liiga suur, et mida me justkui võime ja mida üldse ei või.

See sama puudutab mitte ainult sotsiaalseid, vaid ka arvutiõpetust. Meil on varsti vaja koduõppele üle minna ja mis siis peale tulevad ... Aga riiklikus õppekavas ei ole ühtegi lauset arvutiõpetuse kohta. Eeldatakse, et me saame kõik selgeks teiste ainete raames.

Toodi välja, et praegune koolisüsteem ei arenda piisavalt õpilaste suhtlemis- ja esinemisuskust ega tunnetega toimetuleku oskust. Aineõpetajad ei võta ka alati aega, et nende oskuste arenemist toetada.

Meie koolisüsteem soosib kirjalikku vastamist: testid, kirjalikud eksamid ... Ma võin tuua näite, loovtööde kaitsmine, mis kevadel ära jäi. Siis näed ja tegelikult üllatad, kuidas need 9. ja 8. klassi lapsed värisevad, kuidas esinemine välja ei tule. Kui näed, et laps seal niimoodi mudib käsi, esinedes vehib kätega, räägib ebakorrapäraselt: see on pinget, ta ei ole saanud harjutada.

Mõnikord tuleb matemaatika ja eesti keel edasi lükata, kui parasjagu on käsil suhtlemisuskused. Nende situatsioonidega peab alati tegelema, sest nende kaudu õpivadki õpilased käitumisnorme ja seda, kuidas oma vajadusi teistele selgeks teha käte-jalgade ja roppude sõnadeta. See on samasugune õpitulemus, mis tuleb saavutada. Sellega peab tegelema, nii nagu tegeletakse matemaatikaga.

Teenuste ja abi puudumisega seotud probleemid

Ühelt poolt mõjutab lapse abistamist tugispetsialistide olemasolu ja koormus koolis, kuid teravalt tuli esile ka abivõimaluste puudumine väljaspool kooli. Tihti tuntakse, et kool on keeruliste probleemide ja juhtumitega üksi, kuskilt ei ole saada abi ega toetust: laste vaimse tervise keskused on ülekoormatud, järjekorrad spetsialisti vastuvõtule saamiseks on pikad, suitsiidised lapsed tegelikult abi ei saa.

Räägitakse kõikvõimalikest võrgustikest, kõikvõimalikest võimalustest, sellest, kuidas me peame märkama. Aga kui me oleme ära märganud kõik, siis tegelikult me enam edasi nagu ei saa ja abi kohta ei ole.

Reaalse abi saamise võimalused on ikkagi väga piiratud või ütleks, et lausa puudulikud. Kui meie ka märkame, et õpilane näiteks on vaimset väga-väga kuidagi liimist lahti ja vajab abi, ning isegi kui lapsevanem nõustub meiega või tuleb ise abi otsima, siis tegelikult pörkume ikkagi nii-öelda vastu halli kiviseina. Järjekorrad on nii metsikult pikad, et saada laps vaimse tervise keskuses või kus tahes kohas psühhiaatri vastuvõtule.

Meil koolis on laual see, et meil on peaaegu kõik suitsiidised õpilased ja väljastpoolt keegi ei võta neid vastu seepärast, et nad määratsevad liialt või käituvad liialt ohtlikult. Öeldakse, et kool peab hakkama saama, aga haigla jaoks on nad liialt agressiivsed, liialt trotsliku käitumisega.

Mitu korda toodi välja teraapiavajadus, mida on väga keeruline leida. Isegi kui koolipsühholoogil on asjaomased oskused, väheneks aidatavate laste arv märgatavalt, kui ta pakuks väiksele hulgale õpilastest teraapiat. Koolipsühholoogi nõustamisest aga alati ei piisa.

Kui seada koolipsühholoogile ootus või nõue, et tal peab ikkagi olema mingisugune konkreetne terapeutiline väljajõpe ja ta peab mingit teraapiat süsteemselt rakendama, siis see omakorda vähendab tohutult õpilaste hulka, kellega koolipsühholoog üldse tegeleda jõuab.

Veel suurem mure on teraapiaga. Isegi meie väikeses koolis on väga palju lapsi, kes vajavad ausalt öeldes psühhoteraapiat, mitte lihtsalt nõustamist. Ja seda ei ole küll mitte kusagilt võtta.

Teenustest rääkides toodi välja mitu probleemi, näiteks kui kool on veennud peret abi otsima, võib teenuse osutaja neid väga ebameeldivalt kohelda, sest nad on saatekirjata ja aega broneerimata kohale tulnud. Teiselt poolt võib nooruk otsustada, et tema abi ei soovi ja siis on jälle keeruline last aidada.

Õpilane oli suitsiidne. Seda hindas nii tema perekond kui ka tegelikult meie koolis. Saine nõu perearstilt, kes ütles, et sellisel juhul tuleb kohe minna psühhiaatriakliinikusse. Meie saatsime lapsevanema sinna, lapsevanem läks. Kohtlemine, mille osaliseks ta seal sai, oli kirjeldamatult jube. Ta helistas mulle õhtul, ta nuttis, ta ütles, et ta sai sellise alanduse osaliseks ... Mina võtsin järgmisel päeval kirjalikult ühendust selle keskuse juhiga, siis vabandati, et niisugune asi juhtus ja pakuti, et leitakse aeg. Aga kas selline kohtlemine peaks olema igapäevane ja norm?

Abi ei saa. Selleni välja, et on õpilane, kellel on vaimse tervisega väga kehvasti, kelle vanemad näevad, et on väga kehvasti – see laps ei saa haiglaravile, sest ta ei taha minna, ta ei ole nõus. Ma saan aru, et tegemist on inimõiguste ja millega iganes veel, aga me kõik kõrvalt näeme, et see lõppeb ühel hetkel väga halvasti ja abi tegelikult ei ole.

Millised on tugisüsteemiga seotud vajadused?

Tugispetsialistide puudus

Kõik koolijuhid tundsid **tugispetsialistidest suurt puudust** ja arutlesid, kuidas saavad koolid toetada erivajadusega lapsi ning täita Rajaleidja keskuse soovitusi, kui neil puuduvad pädevad inimesed. Toodi näiteid, kuidas mitmendat kuud või aastat otsitakse väikeklassi õpetajat, logopeedi, eripedagoogi, koolipsühholoogi. Leiti, et ainuüksi õppekohtade arvu suurendamisest ülikoolides kasu pole. Tunti, et need **koolides praegu olevad spetsialistid on selgelt ülekoormatud**.

Spetsialistide puudus, süsteemi ei ole ja kõik erisused tuleb ära õpetada tavakoolis. See ei ole ainult meie murekoht, vaid see on üleüldine suur probleem.

Eks siis koolid praegu ju lapivadki seda abiõpetajatega, kes oleks klassis toeks, või inimestega, kes on ümber õppinud ja suudavad seda vajadust katta. Põud on kogu Eestis.

Lahendus ei ole ülikoolides õppekohtade arvu suurendamine, sest puudujääk on lihtsalt nii suur.

Ühiselt küsiti, **kui kaua saab samamoodi jätkata**, sest probleemide hulk suureneb, koolid peavad olema aina paindlikumad ja suutma pakkuda väga erinevat individuaalset tuge.

Meie probleem on praegu see, et meie psühholoogi pool kohta on üle koormatud. Ta on hea inimene ja ta on võtnud kõik soovijad vastu, aga ... lapsi on nii palju ja neid probleeme ... Vaimses valdkonnas on kasvutrend.

Loomulikult on vaja ka ressursse. Lõpmatult palju on väikeklasse, üks ühele õpet, meil ei ole lihtsalt võimalik koolis seda teha ja siin tulevad nagu piirid ette.

Leiti, et praegune **süsteem soosib ressursside ebaotstarbekat kasutamist**. Iga kool otsib endale tugispetsialiste ja peab oma kooli laste vajadused katma.

Oleme ka arutanud, et võiks väikeklassi teha. Meil on kaks lihtsustatud õppekavaga last ja nende jaoks on üks spetsialist, kes võiks olla kaheksa või kümne lapse peale kuskil, kuhu nad on koondatud. See on ilmselge ressursi raiskamine, kui teeme ühe või kahega neidsamu klasse.

Kas tugispetsialist peab koolis kohapeal töötama?

Arutleti, kas lahendus võiks olla nn **mobiilsed spetsialistid**, kes mitmes koolis käivad. Kui väiksemate asutuste või teatud ametikohtade (nt logopeed) korral peeti seda üheks võimaluseks, jäi laiemalt kõlama mõte, et tugispetsialist peab olema asutuses kohapeal.

Innselgelt on kõige mõistlikum lahendada neid asju nii, et vähemalt väiksemate koolide ja lasteaedade jaoks peaks olema kohalikus omavalitsuses üks eraldi tugikeskus, kuhu tugispetsialistid on kokku toodud. Nemad saavad siis koole ja lasteaedu toetada sellises mahus, nagu on tarvis.

Mujal maailmas ongi nii korraldatud, et logopeedi ei ole ühelgi haridusasutusel vaja täiskohaga. Nad nimetavad seda mobiilseks teenuseks. Põhiliselt on tema ülesanne teha hindamisi, tuvastada neid lapsi, kes vajavad tuge. Siis ta õpetab lastevanematele ja õpetajatele, kuidas neid lapsi treenida ja toetada.

Üldiselt tunti, et **tugispetsialist peab olema koolis kohapeal**. Toodi näiteid, miks see on oluline: koostöö saavutamiseks, lapse paremaks ja kiiremaks toetamiseks. Ka ennetuse kohta leiti, et seda ei saa aidata planeerida inimene, kes ei ole koolis kohapeal.

Ma näen küll seda, et kui tegemist on suure kooliga, siis peaksid tugispetsialistid olema kohapeal, sest siis on koostööd õpetajatega lihtsam teha ja laps on paremini toetatud. Kui tegemist on spetsialistiga, kes tuleb väljastpoolt, tuleb korraks või saadab kirjalikult oma nõuanded, siis ei pruugi nii head efekti saavutada, kui inimesega, kes on nii-öelda oma.

Meie hinnangul on ka ainumõeldav, et selline spetsialist on kohapeal. Ta peab tundma olusid, ta peab tundma neid õpilasi, kellega ta töötab. See ei ole väga jätkusuutlik, et meil käiks psühholoog justkui remondimees kohvriga, et tulen, teen korda ja lähen jälle. See on niisugune pikk, pidev tegevus.

Mõnes koolis käib spetsialist praegu mõnel päeval nädalas. Vahendite otstarbekal kasutamisel on see küll lahendus, aga toodi välja, et praegu on **mobiilsetel spetsialistidel liiga suur koormus, nende peale on raske loota, tugiteenus võib sellisel juhul olla ebaühtlane**, sest spetsialist läheb sinna, kus on kriis, ja lükkab regulaarse kohtumise edasi.

Meie vald on otsustanud niimoodi, et on teatud spetsialistid, keda kool ei palka. Seda teeb valla tugikeskus ja püütakse praegu toimima panna süsteemi, et valla tugikeskus on vallas ja need spetsialistid käivad nagu külakorda koolides. Iseasi, kuidas see ennast tegelikult ära toidab.

Sellisel juhul toimiks, kui oleks normaalne koormus, mida spetsialist suudaks kanda. Aga liiga palju asutusi on pandud selle spetsialisti õlule. Mul on kahju sellest spetsialistist, kes väga palju oma tööajast kulutab sõidule. Praegu see süsteem meil hästi ei toimi.

Me oleme ka selle üle elanud, kui sotsiaalpedagoog oli valla oma ja käis külalt külla. Kehtib vanasõna „Kui sul

on küllakoer, siis pole ta kellegi perekoer“. Väga sageli juhtus ka, et pidi meile tulema, aga läks mujale, sest juhtum oli parasjagu seal.

Kaootilisus on see, mis häirib. Ma olen isegi täheldanud selliseid situatsioone, kui ta ajab lapsed segamini, ja juhtumid ka ...

Spetsialiseerunud koolide vajadus

Kõik rõhutasid, et koolidele on pandud liiga palju kaasava hariduse kohustusi ja tunti, et vaja on spetsialiseerunud kooli. Toodi välja, et riigis pole selge, kuidas koolid suudaksid täita neile pandud kohustusi. Vestlustel jäi kõluma, et praegune süsteem ei toeta tegelikult lapsi, paneb ebamõistliku koormuse koolidele, halvendab õpetajate vaimset tervist ja nõuab tugispetsialiste, keda koolidel pole kuskilt juurde võtta.

Kõige tulisem küsimus on kaasav haridus. Kõik koolid ägavad selle all. See on liiga suur vastutus.

Liiga kergekäeliselt tehti see otsus. Seda on ju väga uhke öelda, et meil on kaasav haridus ja kõik õpilased on integreeritud tavakooli.

See pall veereb juba nii suureks ... Kust ja kui palju me neid spetsialiste peame veel juurde saama?

See on paras ülesanne, justkui riigilt koolidele ära antud, et tehke ise. Ilus mõte: kaasame kõik tavakooli ja ... Suures plaanis kena, et ongi hea, me oleme kõik erinevad ja kõik olemegi iseäralikud ja miks me ei või siis koos õppida, aga ...

Seaduste pool on pannud koolile väga palju kohustusi selleni välja, et peame suutma igasuguse teenuse ikkagi tagada. Rajaleidja keskusel on õigus anda soovitusi, aga need soovitusel on üldjuhul koolile täitmiseks.

Toodi näiteid väga keerulistest juhtumitest, millega koolidel on raske toime tulla, aga nad peavad seda tegema. Abi aga pole kuskilt leida.

Ka praegu, kui meil on vaja korraldada kahele õpilasele üks ühele õpet, on üks nendest õpilastest nii keeruline, et teda õpetab üks eripedagoog, ja üks väga kogunud pedagoog, kes eelmisel nädalal loobus. Ütles, et ta enam ei tule toime. Meie koolina oleme taas selles seisus, et peame selle õppe tagama, peame tagama talle füüsilise ruumi, kus selline laps suudaks olla.

Koolil ei ole mitte mingisugust õigust ega võimalust teha otsust, et meie enam selle õpetamisega toime ei tule ja palun leidke nüüd mingi teistsugune lahendus.

Räägiti ka sellest, et kaasav süsteem sobib paremini algklassiõpilastele, kuid põhikooli kolmandas astmes see enam nii hästi ei toimi. Mingist vanusest toetaks erivajadusega õpi-

laste arengut ja heaolu paremini kool, mis oleks ette nähtud kindlale sihtrühmale.

Praegu on sisse kirjutatud, et lihtsustatud õppekava lapsed peaksid õppima tavakoolis. Mina olen sellega nõus ainult teatud vanuseastmeni. Lihtsustatud õppekavaga õpilane, üheksandas klassis – see on kaks eri maailma. Eelkõige ma näen seda poolt, et see on nagu õpilase kahjuks. Õppides koolis, kus teised lapsed näevad maailma temaga sarnaselt, saab ka laps rohkem positiivset tagasisidet ja tal on lihtsam sõlmida sõprus-suhteid.

Osa klasse on lausa sellised, et see laps on üksinda. Aga tal puudub keskkond, kus ta saaks omasugusega suhelda. Me võime neid väikeklasse luua, aga hea oleks, kui see oleks ikkagi kool, kus tal on teisi omasuguseid veel klassis.

Eriti põhikoolis on see keeruline, erinevate õppekavade õppimine. Algklassis on veel, et üks õpetus, üks õpetaja, aga kui tulevad eriained ...

Leiti, et meil puudub info, kas praegune süsteem tegelikult toetab lapsi või hoopis halvendab nende toimetulekut. Küsiti, millist mõju avaldab see õpetajate vaimsele tervisele. Väideti, et mõnikord lapsed tegelikult süsteemist kasu ei saa, sest puudub ühtne käsitus ja igati teeb oma võimaluste piires seda, mida oskab ja suudab.

Sealjuures puuduvad uuringud ja analüüsid, kuidas õpilane ennast tavakoolis ikkagi tunneb, kui hästi või halvasti on ta seal toetatud. Me ei tohiks unustada seal kõrval ka õpetajat. Kuidas tema toimetulek, see koorem, mis on pandud õpetajale, mõjutab tema vaimset tervist?

Kui on väga selgelt agressiivsed lapsed või need, kellele ei sobi suure õpilaskonnaga kool, siis kuskilt maalt ei toeta see enam last, tegelikult kahjustab last.

Lõpuks kannatab see laps ise. Kui palju aega ja energiat läheb selle peale, et igati hakkab oma jalgratast leiutama ning süsteemi looma nende võimaluste piires, mis temal parasjagu on. Ja need ei pruugi olla sellised, mida tegelikult see laps vajab.

Arvati et liiga kergekäeliselt on erivajadusega laste koolid ära kaotatud ja piirkondlikult võiksid need siiski olemas olla. See annaks võimaluse spetsialistid koondada ja luua ka õpilastele sobiva keskkonna. Näitena toodi välja Porkuni erikool, kus on väga head võimalused laste arendamiseks.

Kergekäeliselt kaotati ära kõik erivajadustega laste koolid. Minu meelest võiksid need piirkonniti olemas olla, et spetsialistid koondada ühte kohta. Need lapsed, kes sellist erilist õpet vajavad, ei vaja ainult spetsialisti, inimest, tegelikult vajavad nad ka keskkonda sinna ümber.

On lapsi, keda on võimalik väikeklassis õpetada: tema erisus on see, et ta vajab lihtsalt väiksemat gruppi. On teatud õpilased, kes saavad tavakoolis olla, aga toonitaks seda, et kõiki erisusi ei ole võimalik ära õpetada.

Tugispetsialistide ja õpetajate arendamine ning toetamine

Koolijuhid tõid välja, et mõnes koolis toetatakse tugispetsialistide **kogemusnõustamisega (kovisioon)**, mõnel pool peetakse regulaarseid koosolekuid üksteise toetamiseks. Ühiselt nähti vajadust tugispetsialiste toetada, kuid nenditi, et kõik ei ole sellele siiani tähelepanu pööranud. Rõhutati ka, et õpetajaid tuleb toetada.

Eks see ole vast kõik ühtmoodi, et nii nagu toetame õpetajaid, toetame tugispetsialiste: üks meeskond kõik, keda hoida ja kanda.

Tugispetsialistid vajavad järjepidevat kovisiooni ise. Ka neid omakorda on vaja toetada. Süsteem tuleks luua, et nemad läbi ei põleks, sest erisusi on nii palju, millega nad peavad toime tulema.

Mina julgen öelda küll, et ei ole midagi erilist teinud. Praegu hakkasin mõtlema, et võib-olla peaks ... See valdkond vajaks ikka väga kõvasti turgutamist.

Vestlustes tuli välja, et **vaja on suurendada ka õpetajate kompetentsust**, sest nemad peavad praegu toetama erivajadusega õpilasi, aga neil puuduvad oskused ja väljaõpe. Pakuti välja, et eripedagoogika moodul peaks olema iga õpetaja alusväljaõppe osa. Leiti, et õpetajad vajavad rohkem toetust ja tunti muret nende heaolu ning toimetuleku pärast.

Mida saaks riik paremini teha?

Sobivad õppematerjalid

Mitmekeelsed koolid tõid välja vajaduse **arendada tasemetöid, õppe- ja muid materjale, võttes arvesse mitmekeelsete laste vajadusi**.

Me oleme praegu dialoogis haridusministeeriumiga, kes meid väga ei mõista. Aga tunneme muret selle pärast, et tasemetööd oleksid vene kodukeelega lastele arusaadavas keeles. Kui seal tekivad sellised spetsiifilised näited juurde, et „sületäis puid“ või midagi veel, siis vene laps ei ole seda sõna lihtsalt oma lapsepõlves kuulnud. Ja siis me ei saa aru, kas ta saab loodusõpetusest aru või ei saa, sest ta tegelikult ei oska seda sõna. Nad õpivad täpselt samasugustest õpikutest kust eesti lapsed, aga isegi eesti lapsed ei saa enam neist tekstidest aru.

Ma muretsen tegelikult rohkem õpetajate pärast. Kahjuks on nendega kuidagi niimoodi läinud, et nad saavad oma diplomikese kätte ja on elu lõpuni kvalifitseeritud õpetajad. Nemad justkui ei peaks ennast üldse enam edasi arendama. Tugispetsialistiga õnneks seda muret ei ole.

Ei olegi mõtet koolitada lihtsalt nii-öelda tavaõpetajaid. Õpetaja alusmoodul võiks olla eripedagoogika moodul, süvendatud arusaamine ja teadmine, kuidas õpilane õpib ja kuidas teda toetada.

Kui räägime siin õpetajate vaimsest tervisest, siis suure koolina, meie klasside õpilaste arvud on suured ... Meil on klasse, kus õpib vähemalt 4–5 erilist ja kõikide nende erilisus on ikkagi täiesti erinev. Lisaks veel ülejäänud klass, rääkimata sellest, et seal on ka mõni andekas, kes vajab lisatähelepanu ja tuge. Me justkui paneme ka õpetajale liiga suure koorma. Fakt on see, et alati ei tule ta toime.

Meil on enamik õpetajaid koolis sellised, kes ei ole ette valmistatud nii, et need erilised lapsed tulevad. Nad ei tulegi sellega toime, sest ei ole saanud sellist ettevalmistust.

Tugispetsialistide riiklikult ettenähtud arv

Vestlustes toodi välja **normide ja miinimumarvude** vajadus. Need praegu puuduvad ja seetõttu on kohalikul omavalitsusel võimalik takistada tugispetsialistide töölevõtmist. Mingid piirid võiks siinkohal abiks olla.

Küll on miinuskoht praegu see, et puuduvad igasugused ametlikud miinimumarvud, mitu ametikohta on ette nähtud. On küll kohustused, et koolis peavad olema tugispetsialistid, aga kui omavalitsus ütleb, et teil on ju olemas ...

Kunagi on määratud, et 500 õpilase kohta on üks psühholoogi ametikoht ette nähtud. Samamoodi peaks mõtlema, kas see võiks olla ka eripedagoogide ja sotsiaalpedagoogidega nii.

See, et üldse mingeid raame ei ole, tekitab jälle teistpidi käärid: justkui on tehtud linnuke, et suuremas koolis on

spetsialist olemas. Lasteni aga jõuab võib-olla rohkem see spetsialist, kes on viie kooli peale kokku ja käib tihel päeval nädalas, mitte see, kes on majas justkui kogu aeg olemas.

Andmete terviklik käsitus ja liikumine asutuste vahel

Oluliseks infoallikaks peetakse **koolivalmiduskaarti**, kuid sinna ei märgita alati **piisavalt infot lapse vajaduste kohta või kuidas senini on tema arengut toetatud**. Vahel ei ole laps ja pere lasteaias piisavalt toetust saanud. Üheks ebapiisava info põhjuseks peeti lasteadeade soovi lapsevanematega häid suhteid säilitada. Tunti, et koolivalmiduskaardile pannakse vahel kirja see, mida lapsevanem seal näha soovib. Koostöö on sujuvam koolidel, mis asuvad väiksemas kohas ja kus saab lasteadeadega tihedamat koostööd teha. Kui lapsed tulevad kooli mitmest lasteaiast, on koostöö ja infovahetus keerulisem.

Minu arust taandub kõik sellele, et haridustöötajad, lasteaias või koolis, ei tunne ennast piisavalt turvaliselt, et info ausalt kirja panna ja ka edastada. Kui tegemist on ühe lasteaiaga, kust lapsed kooli tulevad, siis ongi lihtsam koostööd teha, käiaksegi otse suhtlemas ja koolivalmiduskaart kaotab tähenduse.

Probleem ongi, et lasteaiatöötajad ei ole julgenud tegelikult pilti kirja panna. See ju läheb omakorda tagasi sinna, et lasteadeades justkui ei hakata peredega tööd tegema. Vaadataksegi, et laps läheb kooli ära, küll siis koolis vaadatakse või koolis on tugispetsialistid.

Nüüd on üha rohkem ka lasteadeades tugispetsialiste. Aga päris tõsised, näiteks hariduslike erivajadustega lapsed, kes vajavadki juba lasteaiast saadik tuge ... See tugi peaks olema ka kohe fikseeritud, mitte lihtalt, et laps vajab tuge, vaid ka, mis on tehtud ja kuidas areng on toimunud.

Puudust tuntakse korralikust **koolivalmiduse hindamisvahendist**, millel oleks juures normid, mis oleks usaldusväärne ja valideeritud ning mida kõik saaksid kasutada.

Minu jaoks oluline ennetuskoht on see, et meil oleks usaldusväärne koolivalmiduse hindamise vahend, mis aitab välja selgitada ka valdkonnad, kus laps vajab täiendavat tuge.

Teha tuleks üks korralik koolivalmiduse hindamisvahend, mis oleks normeeritud, usaldusväärne, valideeritud ja mida saaksid kõik ühtlaselt kasutada. Sellega seotud andmed liiguksid andmekaitsemenetuste järgides õigete spetsialistideni, et lapsed saaksid vajalikku tuge.

Kõik juhid töid välja **info parema liikumise** vajaduse. Toodi näiteid, kuidas pere peab korduvalt oma olukorda kirjeldama, infosüsteemid ei jookse omavahel kokku ja lapsevanem on tegelikult üks jäetud oma lapse õiguste eest võideldes.

Me armastame rääkida digiriigist, aga kahjuks on see valdkond, kus oleme vist küll paljudest lääneriikidest maas. Meie SKAIS5 ei suhtle KHS-iga⁶, ei suhtle EHS-iga⁷, ei suhtle nende süsteemidega, mida kasutavad terapeudid.

Me oleme kirjeldanud juhtumit Rajaleidjas, kui lapsevanem pidi rääkima oma probleeme kuus korda: kuus erinevat spetsialisti tegid sama hindamist, selle asemel et lapsevanem saaks öelda „Olen nõus, et minu andmeid jagatakse ka selle spetsialistiga“.

See on nagu ära hakitud, et ei läheneta lapsele ja perele terviklikult, vaid ongi iga süsteem ja iga jupp eraldi. Tegelikult tahame nagu liiga palju lapsevanemalt, et tema peab suutma orienteeruda kogu selles rägastikus ja võitlema. Et ta peabki võitlema oma lapse õiguste eest. Tegelikult peaks see olema ikkagi teistpidi, et need süsteemid on loodud selleks, et last ja peret toetada, miskipärast aga on see läinud justkui vastupidi.

Arutleti, et **konfidentsiaalsuse nõue töötab tihti lapse ja pere vastu ning praegusele olukorrale tuleks leida parem lahendus**.

See mõiste „konfidentsiaalsus“, et kõik andmed on väga konfidentsiaalsed. See nagu töötab lapse vastu, mitte et ütleme: konfidentsiaalsus on vajalik selleks, et peret kaitsta. Tegelikult oleme olukorras, kus see kohutav konfidentsiaalsuse rõhutamine tekitab selle, et info ei liigu, me ei tea tegelikult, mis on tehtud ja mis on teemata. Jälle ei ole terviklikust olukordade lahendamisel.

Muidu öeldakse, et see on justkui konfidentsiaalsuseniõuete rikkumine öelda, milline pere on lastekaitse vaateväljas. Ühes vallas leitakse, et infot kooliga ei tohi jagada. Teises vallas aga oli nagu iseenesestmõistetav, et mitte ainult kool ei andnud lastekaitsele infot, vaid ka lastekaitse andis koolile infot.

Hea näitena toodi välja Läänemaa, kus perega **tegeleb üks juhtumikorraldaja süsteemiülevalt**.

Läänemaal on suudetud heal tasemel kokku viia sotsiaalsüsteem, haridussüsteem ja rehasüsteem. Minu teada ei teki neil ka sellist segadust, et kui lähed Rajaleidjasse, siis seal on juhtumikorraldaja, kui lähed rehabilitatsiooni, siis seal on juhtumikorraldaja ja võib-olla kohalikus tervisekeskuses on jälle juhtumikorraldaja. Kõigi süsteemide peale on üks juhtumikorraldaja.

5) SKAIS – sotsiaalkaitse infosüsteem

6) KHS – haridus ja noorteamet (varem Innove Rajaleidja) kliendihaldussüsteem

7) EHS – Eesti hariduse infosüsteem

Mida saaks kohapeal või maakonnas paremini teha?

Kõige suurema puudust tunti **ühiskohtumistest** ja **kogemusnõustamisest (kovisioon)**. Nende vedajaks pakuti eri asutusi, näiteks Rajaleidja maakonnakeskusi, Harjumaa omavalitsuste liitu jne. Tunti, et praegu on koolid omapäi jäetud ja eestvedajad on kadunud. Koostööd peeti oluliseks, et mitte omapäi lahendusi leiutada.

Rajaleidjal on ju igas maakonnas keskus. Neil on kompetentsus ja tugispetsialistid sinna koondatud. Minu meelest võiks neil see roll olla, aga nad ei täida seda praegu, et vedada kohalikke kovisioone. Selle kaudu on tegelikult võimalik ühtlustada ka tugiteenuste kvaliteeti.

Pärast seda, kui maavalitsus ära kadus ja nende ülesanded, siis ausalt öeldes on kõik koolid väga omapäi. Võib-olla oleks siin suureks abiks, kui Harjumaa ikkagi koordineeriks teatud ümarlaudu, kokkusaamisi, kus info liiguks, kus ühe valdkonna spetsialistid saavad kokku, kus neile tehakse kogemusõppe päevi.

Ei ole otsest vastutajat nende valdkondade eest. Kui maavalitsuses oli haridusosakond, 12 inimest, siis Harjumaa omavalitsuste liidus on selle valdkonna peale kolm inimest, kui on nii palju ...

4. Arendustegevuse soovitus

Järgnevalt on esitatud osalistele soovitusel. Sihtrühm on tinglik: koolile või riigile suunatud soovitusel elluviimist saab toetada või rakendada ka maakonnas või kohalikul tasandil. Kõigile probleemidele ei leidunud häid lahendusi, aga mured jäid kõlama ja seetõttu on need ka välja toodud.

Koolile suunatud soovitusel

1. Mõelda läbi kõigi laste arengu ja heaolu toetamise võimalused.

- Õppekava raames rohkem keskenduda eluoskuste arendamisele (sh sotsiaalsed ja enesekohased oskused). Sellised oskused aitavad kaitsta lapsi vaimse tervise probleemide tekke eest. Heade näidetena toodi välja inimeseõpetuse tundide suurem maht, sotsiaalsete oskuste arendamine erinevate õppeainete raames, sotsiaalpedagoogide tunnid. Koos klassi- ja aineõpetajatega tuleks mõelda, kuidas eluoskuste õpe põimida paremini tunnikavadesse.
- Kaasata õpilasi huviringide, organiseeritud tegevuse ja struktureeritud vaba aja veetmise võimaluste loomisse ja arendamisse.
- Ühekordsete koolituste, infopäevade jt ürituste asemel keskenduda enam pikaajalistele lahendustele, mis tõenäoliselt on suurema positiivse mõjuga ja aitavad probleemide teket ära hoida. Heade näidetena toodi vestlustes välja pikem koolipäev algklassides (rahulik esimene klass, kus on aega ka mängimiseks ja suhtlemiseks), lugemisring algklassilastele, kodutööde klass (kus saab pärast koolipäeva kodutöid teha) ja hommikuring (kus saab rahulikult ärgata ja suhelda), mis on head võimalused, et toetada koolirõõmu säilimist, heade suhete kujunemist, lugemisoskuse arenemist ja õppetöös edasijõudmist.
- Tugispetsialistide koormuse hulgas peab olema aeg universaalseks hindamiseks (nt tunnivaatlused, küsimustikud), ennetustegevuse planeerimiseks, elluviimiseks ja tulemuste mõõtmiseks, et suurendada nende võimekust ennetusse panustamisel. Oluline on paindlikkus, näiteks on tugispetsialist kohal enne koolipäeva garderoobis, viibib õpetajate toas ja mujal, kus koolipere aega veedab.

2. Mõelda läbi, kes on koolis haavatavamad õpilased ja kuidas neid süsteemselt toetada.

- Keskenduda esimesse ja kümnendasse klassi astujatele ja seal õppijatele, et toetada nende kohanemist koolieluga ja õigel ajal märgata abivajadust. Kooli tulek või koolivahetus võib suurendada vaimse tervise probleemide tekke tõenäosust, seetõttu vajavad need sihtrühmad erilist tähelepanu. Näiteks võiks teha neis klassides tunnivaatlusi või korraldada klasispõhine hindamine (mõõta sotsiaalset pädevust, kognitiivseid protsesse, õpipädevust, ainealast pädevust). Võimaluse korral tuleks juba enne kooli astumist vestelda uute õpilaste ja nende vanematega, et mõista laste tugevaid külgi ja raskusi.
- Pakkuda rohkem tuge ja tähelepanu mitmekeelsetest peredest õpilastele, mis tagab, et nad saavad infost ja ülesannetest aru.
- Planeerida ühiselt, kuidas toetada andekaid õpilasi, et hoida ära nende õpimotivatsiooni langus.
- Vältida meetodite kasutamist, mis on teaduskirjanduse põhjal kahjulikud haavatavamate õpilaste seas. Sellised meetodid on näiteks hirmutamise, šokeerimise ja endiste tarvitajate kogemuslugude jagamine⁸. Teatud noorte seas (nt kes juba tarvitavad uimasteid, kes on iseloomult elamusjanused, püsimatud või kellel esineb keerulisi probleeme kodus või koolis) võib selliste meetodite kasutamisel olla vastupidine mõju, nt uimastite tarvitamine hoopis suureneb.
- Võtta vajaduse korral kooli tööle kooli sotsiaaltöötaja, kes saab tegeleda sotsiaalsete ja pereprobleemidega, mis tugispetsialistide koormust praegu suurendab. Talle peab laienema sotsiaaltöötaja infosüsteemi (STAR) kasutamise õigus, et tagada perele parim abi.
- Võimaluse korral kasutada rohkem abiõpetajaid, kes saavad toetada nii õpetajaid kui ka haavatavaid õpilasi ja vähendada seega probleemide süvenemist.

8) https://intra.tai.ee/images/prints/documents/149035584329_mida_kool_teha_saab.pdf

3. Planeerida õpetajate toetamise ja arendamise regulaarne tegevus.

- Regulaarselt kasutada koolivälisest kogemusrühmast (kõigikooli), sest alati ei soovi õpetajad oma kooli töötajatega muresid ja raskusi jagada.
- Pakkuda suhtlemis-, enesetõhusus- ja toimetulekuoskuste arendamise pikaajalisi kursusi, nt Gordoni õpetajakooli kursust või vaikuseminutite keskendumise ja enesejuhtimisoskuste aluskursust õpetajatele (sh teadliku õpetaja kursus). Pikemate kursuste käigus omandatakse vaimse tervise hoidmise ja uute suhtluskogemuste arendamise uusi oskusi. Lühiajaliste koolitustega pole võimalik sarnast mõju saavutada.
- Leppida koolis kokku, kuidas õpetaja peaks käituma, kui tunni ajal tekib kriisiolukord ja on vaja õpilane klassist eemaldada.
- Arendada õpetajate enesetõhusust ja enesekindlust keeruliste teemade käsitlemisel, et vähendada toetumist väliskülastele ja esinejatele.

4. Suhelda vanematega pidevalt ja neid toetada.

- Keskenduda pikaajalistele kursustele või regulaarsetele kohtumistele, mis arendavad uusi oskusi või aitavad tekitada ühtekuuluvustunnet. Hea näide on vanemate klubi, mis toimub kaks korda kuus ja mille sisuks on vestlused, harjutused ja mängud.
- Loengute pidamise asemel kutsuda külla näiteks pereterapeute, kes saavad suunata vestlust laste kasvatamise, arendamise ja arengu, piiride seadmise ja muudel teemadel.
- Mõelda läbi, kuidas luua lastevanematega usalduslikud koostöösuhted. Kuigi öeldakse, et lapsevanem on alati kooli oodatud, ei ole see tegelikult nii. Suurendada tuleks kooli ja kodu positiivset kontakti.

5. Planeerida ja ellu viia tugispetsialistide toetamise tegevus.

- Olulised on meeskonna regulaarsed kohtumised: tuleks tekitada kindel rutiin. Teadlikult võiks panustada mitteametlikku tegevusse vaba aja veetmisel.
- Pakkuda kõigile tugispetsialistidele regulaarselt kogemusrühmast (kõigikooli) ja töönõustamist (supervisioon). Tugispetsialistide vaimset tervist toetaks oluliselt kohtumised kaks kuni neli korda aastas.
- Korraldada külaskäike teistesse koolidesse, et õppida üksteise kogemustest ja lahendustest.
- Korraldada mitme kooli õppepäevi, kus on võimalus jagada muresid ja rõõme ning üksteiselt õppida.
- Toetada koolis tugispetsialistidele vajalike vahendite hankimist (nt mida kasutatakse erivajadusega lapsega või mitmekeelse lapsega) ja tagada tugispetsialistide täiendusõpe.
- Kindlustada tugispetsialistide ja abiõpetajate head töötingimused ning pöörata tähelepanu nende motiveerimisele, sh toetada rahaliselt nende osalemist alus- või täiendusõppes, arvestada töökoostised töötajate sisse ja tagada spetsialistide tervisekindlustus jm sotsiaalsed garantiid.

6. Arendada kooli meeskonda ja toetada nende heaolu.

- Täienduskoolituste ja arendustegevuse planeerimise ning korraldamise kaasata kogu koolipere, et luua ühine mõtte-ruum, arusaam probleemidest ning selle kaudu toetada uute teadmiste tulemuslikku rakendamist koolis. Koolitusteema-dena toodi esile surmast rääkimine õpilastega, suhtlemine mureliku lapsega, kriisiolukorras käitumine.
- Pakkuda kooli uutele töötajatele sisseelamise toetamiseks mentorlust, mida kool väärtustab (nt on tasustatud).
- Pakkuda kooli kõigile töötajatele sportimisvõimalusi, et suurendada nende motivatsiooni ja toetada vaimset tervist.
- Võtta teadlikult aega, et ühiselt planeerida arendus- ja ennetustegevust, vaadata otsa kitsaskohtadele, kuulata oma inimesi ja teada saada nende vajadused.

Riigile suunatud soovitused

1. Arendada alushariduse tugisüsteemi võimekust.

- Lasteaia roll probleemide tekke ennetuses saab olla suurem. Lasteaiaõpetajate head oskused vaimse tervise probleemide ennetamisel ja varasel märkamisel aitaksid vähendada erivajadusega laste hulka koolisüsteemis.
- Tugispetsialistide olemasolu ja vajalike teenuste või abivõimaluste kättesaadavus alushariduses vajab enam tähelepanu.
- Lapse raskuste korral peaks süsteemselt olema jäädvustatud, mida ja kuidas on lasteaias tehtud lapse arengu toetamiseks ning kuidas see on mõjunud. See info peab muutuma koolile kättesaadavaks, sest aitab koolil mõista, mida senini on tehtud, ja jätkata tõhusate meetodite rakendamist.

2. Liikuda edasi kaasava hariduse küsimuste lahendamisega.

- Koolidel pole võimalik tagada abi, kui neil puuduvad võimalused ja väljaõppinud spetsialistid. Kuidas saaksid koolid kaasa rääkida selles, millistel juhtudel nad omapäi hakkama ei saa ega suuda pakkuda tuge erivajadusega lapsele?
- Praegune süsteem soosib vahendite ebaotstarbekat kasutamist, sest iga kool otsib endale tugispetsialiste ja peab oma kooli laste vajadused katma. Mobiilseid spetsialiste aga üldiselt hea lahendusena ei nähta, sest nad tegelevad enamasti konkreetsete lastega, ei näe kooli ja laste vajadusi tervikuna ega jõua panustada ennetus- ja arendustegevusse koolis. Kuidas saaks olukorda paremaks muuta?
- Endiselt on suur vajadus spetsialiseerunud koolide järele. Praegune süsteem ei aita kõiki abivajavaid lapsi, paneb ebamõistliku koormuse koolidele, mõjutab õpetajate vaimset tervist ja nõuab tugispetsialiste, keda koolidel pole. Pole ka teada, kuidas mõjutab praegune süsteem erivajadusega lapse arengut ja kuidas erivajadusega õpilased ennast vanemate valitud koolis tegelikult tunnevad.
- Keskenduda tuleb õpetajate kompetentsuse suurendamisele, sest nemad peavad erivajadusega õpilasi toetama, aga tihti pole neil selleks oskusi ega väljaõpet. Eripedagoogika võiks olla iga õpetaja alusväljaõppe osa.

3. Lahendada infosüsteemide ja info edastamise takistused.

- Lapse ja pere huvides on jagada infot üks kord ühele spetsialistile ning ühtse infohaldussüsteemi kaudu anda nõusolek juhtumit jagada spetsialistide ja teenuseosutajatega. Konfidentsiaalsusnõue ei tohiks piirata lapse ja pere abi saamist ning nõuda abivajajalt probleemi korduvat kirjeldamist.
- Sotsiaal-, haridus- ja tervisesüsteem peab liikuma ühtse infohaldussüsteemini, et paremini toetada lapsi ja peresid.
- Abivajava lapse (ja pere) juhtumitöö peaks toimuma ühe partneri kaudu, mitte igas süsteemis eraldi. Lapsevanem ei pruugi suuta kõigis süsteemides orienteeruda ega oma lapse õiguste eest võidelda.
- Lapse vajaduste ja olukorra hindamine peab olema usaldusväärne. Puudust tuntakse koolivalmiduse hindamisvahendist, millel oleks juures normid, mis oleks usaldusväärne ja valideerne, aitaks paremini mõista lapse tugevaid külgi ja raskusi ning vastavalt sellele last toetada.

4. Tagada lapsele vajalik abi.

- Vaimse tervise probleem kahjustab lapse heaolu samamoodi nagu füüsiline haigus. Iga abivajava lapse õigus on saada abi ja koolid vajavad süsteemsemat toetust, et abist keelduvaid vanemaid suunata. Kahju lapsele võib olla suurem, kui vanema õigus otsuseid langetada.
- Lastevanemate õigus takistada info liikumist koolist kooli või Rajaleidja keskusest kooli ja mõjutab seda, et laps ei saa toetust ning lapse kulutused hindamiseks ei ole olnud otstarbekad. Kuidas tagada info liikumine ja millistel juhtudel on see vajalik?
- Suur takistus on abivõimaluste puudumine: vaimse tervise teenustel on pikad järjekorrad, abi pole tihti kättesaadav logistilisel põhjustel, teraapiavõimalused on vähesed. Kuidas aidata lapsi, kui selleks päriselt pole loodud võimalusi?

5. Tagada koolide tugispetsialistidele süsteemne toetus.

- Rajaleidja maakonnakeskused saavad võtta endale koolide tugispetsialistide toetamise ja arendamise ning võrgustiku koordineerimise ülesande. Abiks oleks regulaarne kogemus- ja töönõustamine (kovisioon ja supervisioon), koolitused jm võrgustikukohtumised.
- Alustavat õpetajat toetab kool toetab õpetajaid, aga ka alustav tugispetsialist vajab kooli tülles mentori toetust. Tasub kaaluda süsteemi arendamist, millega toetatakse alustavaid tugispetsialiste, et ennetada läbipõlemist ja koolist lahkumist.
- Praegu saavad vestluste põhjal kõige vähem toetust HEV-koordinaatorid, tugiisikud ja abiõpetajad. HEV-koordinaatoriks olemine nõuab erinevaid teadmisi ja oskusi, ka tugiisik ja abiõpetaja peavad tihti töötama lastega, kellega tööks võib neil puududa väljaõpe. Riiklik tugi sellistele spetsialistidele on vajalik, sh koolitusvõimaluste kättesaadavus.
- Muuta kooli tugispetsialistide töönael samuti 35-tunniseks. See oleks hea võimalus näidata, et nende tööd väärtustatakse.
- Tagada koolide tugispetsialistide palk riiklikust rahastusest, et ühtlustada ja tõsta tugispetsialistide palkasid või leppida kokku, milline palgatase peab olema tugispetsialistile tagatud.
- Siduda õpilaste arv tugispetsialistide miinimumarvuga. Praegu langetab iga kohalik omavalitsus ise otsuse, kas tugispetsialiste on või ei ole kooli juurde vaja. Seetõttu on mõne kooli tugispetsialistid väga ülekoormatud. Riiklikud arvud võivad aidata sellist olukorda leevendada.

6. Toetada mitmekeelseid ja muukeelseid koole.

- Arendada õppematerjale mitmekeelsetele õpilastele, sh tasemetõid jm materjalid, võttes arvesse, et need ei saa olla otse tõlgitud ja peavad olema sisuliselt mõistetavad teise emakeelega lapsele.
- Korraldada täienduskoolitusi, mis on suunatud mitmekeelsete või muukeelsete koolide tugispetsialistidele.
- Arendada mitmekeelsete või muukeelsete koolide logopeedide ja psühholoogide kasutatavaid õppematerjale ning hindamisvahendeid, mis ei saa olla otse tõlgitud eesti keelest ja peavad olema usaldusväärselt kohandatud teise keele- ja kultuuriruumi.

7. Arendada koolide ja Rajaleidja keskuste koostööd.

- Koolide tugispetsialistid ootavad sisulist kaasamõtlemit ja koostööd Rajaleidja keskusest, mitte formaalseid ettekirjutusi teenuste kohta, mida nad tagada ei suuda.
- Koostöö alus saab olla usaldus: koolide hinnangut ja arvamust tuleks otsuse tegemisel arvesse võtta või ühiselt arutada, kuidas otsus sündis ja kuidas koos edasi tegutseda.
- Rajaleidja keskus võiks olla koolile partner, kuhu pöörduda kriisi korral, ükskõik millise kriisiga on tegemist. Koolil on lihtsam, kui on üks kindel kontakti, mitte proovida orienteeruda, kust iga mure korral abi leida.

8. Arendada riiklikku õppekava.

- Praegu on õppekava raames vähe võimalusi arenda õpilaste eluoskusi. Õppekavaülene sotsiaalsete pädevuste arendamine tähendab, et oskustele ei pöörata tegelikult tähelepanu. Sotsiaalainete maht peaks olema õppekavas suurem, see aitaks arendada oskusi, mida on vaja heaks vaimseks terviseks ja edukaks toimetulekuks.
- Inimeseõpetuse tundide maht on väike, seda suurendades oleks võimalik enam keskenduda sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arengule.

Maakonna ja kohalikule tasandile suunatud soovitused

1. Pakkuda regulaarset toetust ja tagada vahendid kooli tugispetsialistidele.

- Korraldada koolidevahelisi õppepäevi, koolitusi või üritusi, et toetada kogemuste jagamist, üksteiselt õppimist ja koostööd. Koolitusvõimaluste loomisel pöörata erilist tähelepanu mitmekeelsetele ja muukeelsetele koolidele.
- Arendada tugispetsialistide toetussüsteemi, nt koostöös Rajaleidja keskusega. Pakkuda tugispetsialistidele regulaarset kogemus- ja tööõnustamise (kovisioon ja supervisioon) võimalust.
- Arendustegevuse oluline sihtrühm on tugiisikud ja abiõpetajad. Pakkuda neile töökoolitustel osalemise võimalust tööajal ja kohaliku tasandi kuludest, tagada nende tervisekindlustus, kindel töötasu, sõidukulude hüvitamine jm motiveeriv tegevus ning heade töötingimuste loomine.
- Toetada täiendusõpet teistes riikides, kus saab õppida teiste kogemusest ja lahendustest.
- Arendada välja kooli tugitöötajate tunnustussüsteem, mis aitaks väärtustada kooli tugispetsialisti ametikohta ka väljaspool kooli.
- Võimaldada ka kooli sotsiaaltöötajate ligipääs sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistrile (STAR).

2. Pakkuda regulaarset toetust kooli töötajatele.

- Korraldada koolimeeskondadele koolitusi eri teemadel. Ühine osalemine aitab tagada, et käsitletud teemaga liigutakse koolis süsteemselt edasi.
- Toetada maakonnas mentorlussüsteemi arendamist, et aidata kooli asuvaid uusi spetsialiste.
- Toetada kooli töötajate sportimisvõimaluste kättesaadavust.

3. Toetada koole töövahendite hankimisel ja teenuste osutamisel.

- Luua võimalused logopeedidele ja psühholoogidele vajalike töövahendite hankimiseks, näiteks kohaliku omavalitsuse toel, projektikonkurssidest vm vahenditest.
- Koolidel pole võimalik pakkuda teraapiat lastele, kes seda vajavad. Vestlustel kirjeldati häid näiteid, kui kohalik omavalitsus on leidnud võimaluse abi vajavatele lastele teraapiat pakkuda.
- Koolil on keeruline tagada lapsele abi, kui neil puuduvad spetsialistid. Kui muid lahendusi pole, siis on abiks ka mobiilne spetsialist (nt logopeed).

4. Teha koolidega sisulist koostööd.

- Koostöös kooliga pakkuda tuge lastevanematele vanemlike oskuste arendamisel ja nõustamisel, sh nende lapsevanemate nõustamiseks ja toetamiseks, kes keelduvad lapsele vajalikust abist, lapse vajaduste hindamisest jne.
- Koolid ootavad sisulist koostööd kohaliku ja maakonna tasandiga ega soovi olla ainult info andja rollis. Tihti on ka neil võimalik last aidata, kui seda on palutud või neil on teave, millist toetust laps vajab.
- Koolid soovivad kohaliku omavalitsusega usalduslikke suhteid, kus arvamusi ja hinnanguid väärtustatakse ja kuulatakse. Koolijuht ja tugispetsialistid näevad, milline on nende koolis tugispetsialistide vajadus ning ootavad, et koolipidaja neid kuulaks ja nende soove arvesse võtaks.
- Kooli töötajad ei tohiks tunda, et nad on murede ja raskustega üksi. Kust saab koolijuht või tugispetsialist toetust ja abi kriisi korral? Koolipidaja, kohalik tasand või Rajaleidja keskus võiks olla esimene aitaja ja kontakt, kuhu kool saab pöörduda.

5. Tagada haridus-, sotsiaal- ja tervishoiusüsteemis ühtne juhtumikorraldus.

- Laps (ja lapsevanem) peavad praegu oma lugu rääkima mitmes kohas ega pruugi sellest hoolimata abini jõuda. Tuleb arendada süsteem, kus üks partner töötab lapse ja perega ning korraldab neile vajaliku abi ja teenused süsteemiülevalt. Eeskujuks saab võtta hea näitena esile toodud korralduse Läänemaal.

Kasutatud kirjandus

- European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2019). *Preventing School Failure: Examining the Potential of Inclusive Education Policies at System and Individual Levels*. (A. Kefallinou, Ed.). Odense, Denmark.
- Haaristo, H.-S. ja Kirss, L. (2018). *Eesti kutseõppeasutuste tugisüsteemide analüüs: olukorra kaardistus, võimalused ja väljakutsed tugisüsteemi rakendamisel katkestamise ennetusmeetmena*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Retrieved from https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/kutsetugi_raport.pdf
- Hale, D. R., Fitzgerald-Yau, N., & Viner, R. M. (2014). A Systematic Review of Effective Interventions for Reducing Multiple Health Risk Behaviors in Adolescence. *American Journal of Public Health*, 104(5), e19–e41. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.301874>
- Hawkins, J. D., Jenson, J. M., Catalano, R., Fraser, M. W., Botvin, G. J., Shapiro, V., Stone, S. (2015). Unleashing the Power of Prevention. *NAM Perspectives*, 5(6). <https://doi.org/10.31478/201506c>
- Kolnes, M. ja Konstabel, K. (2018). Tugispetsialistide arvu ja vajaduse hindamine.
- Räis, M. L. ja Sömer, M. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Teemaajaline raport: kaasamise tähenduslikkus*. Retrieved from https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/55400/Pohiraport_final_korr.pdf?sequence=17&isAllowed=y
- Riigikontroll. (2020). *Hariduse tugiteenuste kättesaadavus*. Retrieved from <https://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2516/language/et-EE/Default.aspx>
- Siseministeerium. (2019). *Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat 2014–2018. Lõpphindamise raport*. Tallinn. Retrieved from https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/valge_raamatu_lopphindamise_raport_11.2019.pdf
- Streimann, K. ja Abel-Ollo, K. (2017). *Ennetuse õppekava rakendamine Euroopas. Eesti fookusgruppide kokkuvõtte*. Tallinn. Retrieved from https://intra.tai.ee/images/prints/documents/15117791233_Ennetuse_oppekava_rakendamine_Euroopas.pdf
- Streimann, K. ja Abel-Ollo, K. (2020). *Kuidas parandada ennetuse kvaliteeti Eestis?* Tallinn. Retrieved from [https://intra.tai.ee/images/prints/documents/16019690728_Kuidas parandada ennetuse kvaliteeti Eestis.pdf](https://intra.tai.ee/images/prints/documents/16019690728_Kuidas%20parandada%20ennetuse%20kvaliteeti%20Eestis.pdf)
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, United Nations Office on Drugs and Crime, & World Health Organization. (2017). *Education sector responses to the use of alcohol, tobacco and drugs. Good policy and practice in health education*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/UNODC_UNESCO_WHO_GoodPolicyAndPracticeInHealthEducation.pdf
- World Health Organization. (2020). *Guidelines of Mental Health Promotive and Preventive Interventions for Adolescents*.

Lisa 1.

Tugispetsialistide vestluse suunaja juhend

Taustainfo

- Ametikoht ja töökoormus. Kas tööandja on haridusasutus või mõni muu asutus?
- Milliseid teisi töökohustusi on peale tugispetsialisti ülesannete?

Ennetus koolis

- Milline on ennetuse olukord koolis? Mida ennetuse all teie koolis mõeldakse, tehakse?
- Kuidas ennetusega seotud küsimused jagunevad teie koolis? Kes mille eest vastutab? Kuivõrd oled kaasatud ennetustegevuse planeerimisse ja rakendamisse?
 - Kuidas koolis ennetustegevust planeeritakse? Millised lühi- ja pikaajalised eesmärgid teil ennetuses on ja kellega need on kokku lepitud?
 - Kas teil on toimiv kooli tervise- ja heaolunõukogu vms?

Isiklik roll ennetuses

- Millisena näed oma rolli ennetuses koolis?
 - Milliste probleemide ennetus on praegu sinu jaoks keskne? Miks? Kuidas on tekkinud vajadus nende teemade järele?
 - Milliste lastega töös näed endal kõige olulisemat rolli? Mis vanuses lapsed? Mis emakeelega?
 - Milliste sihtrühmadega töös pead oma rolli oluliseks?
- Millised on sinu jaoks praegu peamised takistused ja ülesanded ennetusega tegelemisel? Palun too näiteid. Kuidas saaks neid vähendada?
- Milline võiks sinu hinnangul tulevikus olla tugispetsialisti roll koolipõhises ennetuses? Kuidas see erineks praegusest rollist?

Vajadused

- Kuidas toetatakse praegu sinu tööd ja tegevust? Kes toetab ja kuidas?
- Mis teeb tugispetsialisti töö raskeks ja millises vajaksid abi? Kes saaks sulle abiks olla? Milline see abi võiks olla?
- Kas tugispetsialist peaks olema koolis kohapeal tööl või pigem võiks osutada koolile teenust?
 - Miks on sinu arvates tugispetsialistidest puudus ja mis seda puudust leevendaks?
- Kes on sinu olulisemad koostööpartnerid? Kuidas toimib koostöö nendega? Palun too näiteid koostööst.

Koolide võimekus

- Milline on sinu hinnangul koolide võimekus ennetusse panustada? Mis seda mõjutab?
 - Milline on kooli võimekus tegeleda kriisijuhtumitega? Mis seda mõjutab?
- Kuidas saaks tõhustada riskikäitumise ja vaimse tervise probleemide ennetust koolis? Kelle roll või tegevus on siinkohal oluline?

Lisa 2.

Koolijuhtide vestluse suunaja juhend

Ennetus koolis

- Milliste probleemide ennetusega peaks kool tegelema?
- Milliste probleemide ennetus on praegu teie koolis keskne? Miks? Vajaduse korral täpsusta: õpiraskuste tekke ennetus, koolis edasijõudmise toetamine, õpioskuste ja sotsiaalsete oskuste arendamine, suhete toetamine, vaimne tervis.
- Kuidas jagunevad ennetusega seotud teemad teie koolis? Kes mille eest vastutab? Kuivõrd oled kaasatud ennetustegevuse planeerimisse ja rakendamisse?
- Kuidas koolis ennetustegevust planeeritakse? Vajaduse korral täpsusta, millised lühi- ja pikaajalised eesmärgid teil ennetuses on ja kellega need on kokku lepitud, kas teil on toimiv kooli tervise- ja heaolunõukogu vms.

Tugisüsteemi roll ennetuses

- Milline on teie koolis tugispetsialistide roll ennetuses?
- Millised takistused mõjutavad tugispetsialistide tegevust ja tulemuslikkust ennetuses? Vajaduse korral täpsusta: töötajate arv, õpilaste arv vms. Kuidas neid ületada saaks?
- Kuidas teie koolis toetatakse tugispetsialiste?
- Kuidas saaks tulevikus toetada koolide tugispetsialiste ennetustöös?

Võimekus ja võimalus

- Milline on koolide võimekus ennetusse panustada? Millised tegurid, takistused ja probleemid seda mõjutavad (nt oskused)?
- Mida oleks vaja, et koolid saaksid tulemuslikumalt panustada ennetusse enne probleemide teket? Kelle roll või tegevus on siinkohal oluline?
- Milline on kooli võimekus tegeleda kriisijuhtumitega? Mis seda mõjutab?
- Milline võiks tulevikus olla koolide roll ennetuses? Kuidas see erineks praegusest rollist?
- Kuidas saab koole ja koolide tugisüsteemi maakonna tasandil toetada?

